

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ДОКЛАД

**ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРЕПОРЪКА (ЕС) 2021/1004 НА
СЪВЕТА ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКА ГАРАНЦИЯ
ЗА ДЕТЕТО
(2030)**

1. Контекст

Осигуряването на подкрепа на децата и семействата е сред водещите национални приоритети, за чието реализиране допринасят редица политики (здравна, образователна, социална, жилищна, икономическа, данъчна и др.). В тази връзка, през последните години усилията все повече са насочени към обвързване на съществуващите политики в система от комплексни действия за подкрепа на децата и семействата и подобряване на междусекторната координация на всички нива.

България има добре развита законодателна и стратегическа рамка, политики и мерки, ориентирани към нуждите на децата и техните семейства. Осигуреният достъп до безплатни здравни грижи за децата, политиките за защита на майчинството и платеният отпуск за оглеждане на дете, развитата система за предучилищно образование и за закрила на детето са сред най-значимите постижения. От 1 април 2022 г. родителите не заплащат такса и за ползването на детски градини и ясли, както и такса за храненето в задължителното предучилищно образование. Предучилищното и училищното образование в България са безплатни за всички ученици в държавните и общинските детски градини и училища, а в частните училища съществува възможност за държавна субсидия, с която да се намалят заплащаните такси. На децата и учениците безплатно се предоставят познавателни книжки и учебници до VII клас включително, а от следващата учебна 2024 – 2025 година – и за учениците от VIII до XII клас.

В унисон със законодателните мерки и инициативи политиките за децата и семействата са във фокуса на редица стратегически документи. Специален акцент върху намаляването на бедността сред децата като уязвима група и подкрепата за децата и семействата е поставен в Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030¹. Една от нейните специфични цели е насочена именно към ограничаване на предаването на бедността и социалното изключване между поколенията. В Стратегията са планирани мерки в областта на различните секторни политики – насърчаване на заетостта на родителите, съвместяване на професионалния и семейния живот (включително чрез гъвкави режими на работа), разширяване на мрежата от услуги за ранно детско развитие, осигуряване на достъп до здравни грижи, повишаване на качеството и ефективността на мрежата от социални услуги за подкрепа на децата и техните семейства, финансова и материална подкрепа на семействата с деца и др. В процес на изпълнение е Планът за действие за периода 2023-2024 г. за изпълнение на Стратегията², в който се съдържат конкретни дейности в съответствие с нейните цели и приоритети.

България е една от държавите членки, които са определили конкретна цел, насочена към децата като специфична уязвима група – намаляване на броя на децата под 18 години в риск от бедност или социално изключване със 196 750 до 2030 г. Целта за намаляване на бедността и социалното изключване сред децата представлява 25% от общата национална цел за намаляване на броя на лицата в риск от бедност или социално изключване със 787 000 души, която следва да бъде постигната до 2030 г. в изпълнение на Плана за действие за прилагане на Европейския стълб на социалните права.

Европейската гаранция за детето е ключова инициатива на европейско ниво за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване на децата. Тя задава визията за развитието на политиките в ключови за семействата и децата области – ранно детско развитие, образование, здравеопазване, здравословно хранене и жилищно настаняване. С приетия План за действие в изпълнение на Препоръка (ЕС) 2021/1004 на

¹ <https://mlsp.government.bg/uploads/35/sv/nsnbnsv-2030-dop-izm-2.pdf>

² <https://mlsp.government.bg/uploads/35/sv/action-plan-reducing-poverty-2023-2024.pdf>

Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030)³ усилията ни са насочени към създаването на всеобхватна рамка, съдържаща водещите мерки и интервенции за намаляване на бедността сред децата и насърчаване на тяхното социално включване. Планът съдържа мерки във всички тематични области на Европейската гаранция за детето. За изпълнението на Плана, освен от държавния бюджет, ще бъде осигурена сериозна финансова подкрепа и от ЕСФ+ чрез Програма „Развитие на човешките ресурси“ (ПРЧР) и Програма „Образование“ за периода 2021-2027 г. Общо по двете програми са заделени средства в размер над 136 млн. евро (подкрепа от ЕС), като се очаква тя да достигне до над 200 хил. деца.

В изпълнение на Препоръката на Съвета и с оглед ефективна координация на национално ниво, със Заповед № РД-01-238 от 21.09.2021 г. на министъра на труда и социалната политика е определен национален координатор на Република България по Европейската гаранция за детето на ниво заместник-министър. По-високото равнище на представителност на националния координатор отговаря на изискванията, посочени в Препоръката на Съвета, а именно наличието на съответни ресурси и мандат, позволяващи ефективна координация и мониторинг. Функциите на националния координатор са свързани и с осъществяването на активна комуникация и диалог с всички заинтересовани страни в национален контекст, както и с Европейската комисия и националните координатори на други държави членки. От 2021 г. досега функциите на националния координатор са изпълнявани от заместник-министри и ръководни кадри в Министерството на труда и социалната политика (МТСП), притежаващи значителен опит в комуникацията и координацията със заинтересованите страни и Европейската комисия, както и по отношение на водещите политики в обхвата на Гаранцията, планирането и управлението на оперативните програми по линия на Европейските фондове. По този начин се постига приемственост и последователност на досегашната работа по изпълнението на Европейската гаранция за детето. В периода 01.09.2023 г. – 17.04.2024 г. функциите на национален координатор са изпълнявани от заместник главен директор на Главна дирекция „Европейски фондове, международни програми и проекти“ в МТСП⁴, който считано от 18.04.2024 г. е определен за заместник-министър на труда и социалната политика. Настоящият национален координатор е участвал активно в цялостния процес още на етап на планиране на мерките и дейностите по националния план, притежава значителен опит в комуникацията и координацията със заинтересованите страни в национален контекст и с Европейската комисия, както и по отношение на планирането и управлението на програмите по линия на ЕСФ. За подпомагане на координатора в оперативното изпълнение на неговите задачи е определено отговорно звено от специализираната администрация на МТСП – дирекция „Социално включване“.

Националният координатор координираше дейността на междуведомствената работна група за разработване на проект на План за действие в изпълнение на Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030)⁵ В състава на работната група участваха представители на всички заинтересовани страни – министерства, агенции, представители на Националния статистически институт и Националния осигурителен институт, социални партньори, общини, неправителствени организации, представители на академичните среди. Проектът на Плана за действие е консултиран в рамките на Националния съвет по въпросите на социалното включване към Министерския съвет, Националния съвет за закрила на детето, както и на Съвета на децата като консултативен орган към председателя на Държавната агенция за закрила на

³ С Решение № 879 от 09.11.2023 г. на Министерския съвет.

⁴ Определен със Заповед № РД-01-265 от 01.09.2023 г. на министъра на труда и социалната политика.

⁵ Създадена със Заповед № РД-02-137 от 10.08.2021 г. на министъра на труда и социалната политика.

детето.

За изпълнението на Препоръката на Съвета на национално ниво е създаден механизъм за координация и управление на процеса, в който са включени и активно участват всички заинтересовани страни. Със Заповед № Р-20 от 31.01.2023 г. на министър-председателя е създадена Междуведомствена работна група (МРГ) на високо ниво за управление и координация на процеса по изпълнение на плана. В състава ѝ участват всички отговорни институции на ниво министри и ръководители, като групата се председателства от министъра на труда и социалната политика. Със Заповед № РД-02-55 от 12.04.2023 г. на министъра на труда и социалната политика е създадена Постоянна експертна работна група (ПЕРГ) за подпомагане на координацията и мониторинга на процеса по изпълнение на плана. В нея участват представители на всички ангажирани институции и организации, включително и от гражданския сектор и академичните среди, като групата се председателства от националния координатор по Европейската гаранция за детето. ПЕРГ има следните задачи:

- да осигурява координацията между държавните институции и други организации, ангажирани с дейности от плана за действие за изпълнение на Препоръката на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето;
- да извършва наблюдение и мониторинг на изпълнението на мерките и дейностите, заложи в плана за действие;
- да разработва двугодишни оперативни планове за изпълнение на настоящия план за действие;
- да разработва двугодишни доклади за напредъка и резултатите по изпълнението на Препоръката на Съвета.

За изпълнение на Плана за действие ПЕРГ разработи първия Оперативен план за периода 2023-2024 г., който съдържа конкретни дейности с индикатори, срокове, размер и източници на финансиране и отговорни институции във всички области на въздействие. Оперативният план е одобрен от Националния съвет по въпросите на социалното включване (НСВССВ) към Министерския съвет и утвърден от Междуведомствената работна група (МРГ) за управление и координация на процеса по изпълнение на Плана за действие. На заседанието на МРГ са предложени допълнителни дейности, работата по които да стартира през 2024 г. и които да бъдат включени в проекта на следващия оперативен план за периода 2025-2026 г. в изпълнение на Плана за действие. Предложените дейности са изцяло в съответствие с Препоръката на Съвета и касаят осигуряването на достъп за нуждаещите се деца до безплатно здравословно хранене в училище, подходящо жилищно настаняване, анализ на ефективността на социалните трансфери за деца и семейства и др. Отчитайки ключовата роля на общините и изпълнението на мерки на местно ниво за подобряване достъпа на децата до качествени услуги в съответствие с техните потребности, сред приоритетните дейности е и надграждането на създадения на национално ниво механизъм за управление и координация чрез обособяване на местни екипи или координатори в изпълнение на Гаранцията за детето, както и изграждането и поддържането на механизъм за взаимодействие между ПЕРГ и местните екипи/координатори при изпълнение на всички дейности на местно ниво. Съгласно решението на МРГ, ПЕРГ има ангажимент да обсъди и детайлизира предложените дейности.

По отношение на мониторинга по изпълнението на Европейската гаранция за детето успоредно с изпълняваните функции от ПЕРГ в тази посока, изпълнението на политиката в областта на социалното включване се наблюдава от НСВССВ към Министерския съвет, в качеството му на орган за осъществяване на координация, сътрудничество и консултация при разработването, провеждането, мониторинга и

оценката на държавната политика в областта на социалното включване. В състава на Съвета са включени представители на всички заинтересовани страни – министерства, агенции, представители на Националния статистически институт и Националния осигурителен институт, социални партньори, общини, неправителствени организации, включително организации, работещи активно по въпросите на децата и семействата, представители на академичните среди. Основните функции на Съвета включват изготвяне на становища по проекти на стратегически документи в областта на социалното включване; подпомагане на сътрудничеството и консултацията с юридическите лица с нестопанска цел за формиране, провеждане и мониторинг на държавната политика по социално включване; разработване, обсъждане и одобряване на доклади, анализи и оценки на изпълнението на държавната политика по социално включване; оказване на съдействие за мониторинга на изпълнението на държавната политика по социално включване. Целта е да следи за постигането на резултати от дейността по изпълнението на приоритетите в областта на социалното включване, както и активно да включи заинтересованите страни в осъществяването на оценката и наблюдението.

2. Целеви групи

В България живеят 1 099 696 деца на възраст от 0 до 17 години включително, или 17,1%, според данните на Националния статистически институт към 31.12.2022 г. България е сред държавите, в които дялът на децата в риск от бедност е значително по-висок от средния за Европейския съюз (ЕС)-27 – 25,9% или около 314 хил. спрямо 19,3% за ЕС-27 през 2022 г.⁶ Техният дял е по-висок и спрямо общия дял на населението в риск от бедност – 22,9%. Спрямо 2021 г. се наблюдава леко покачване на дела на децата в риск от бедност с 1,7 процентни пункта (п.п.).

Факторите, пораждащи бедност сред децата, са много и от различно естество – нисък образователен статус и безработица на родителите, ниски доходи, състав на домакинството и т.н. През 2022 г. осем от десет деца (78,4%), чиито родители са с начално или без образование, живеят в бедност. Приблизително 18 пъти по-малко, или 4,3% са децата, чиито родители са с висше образование, живеещи в риск от бедност. През 2022 г. дялът на децата, живеещи с тежки материални и социални лишения, е 19,2% (лишения 7 от 13 показателя), като се отчита намаление с 0,8 п.п. спрямо 2021 г. Рискът от бедност и материални лишения за децата се определя и се влияе и от тяхната етническа принадлежност. По данни на НСИ през 2022 г. относителният дял на децата с материални лишения (лишени от поне един от 13 показателя) е, както следва: 23,0% от българската етническа група, 33,0% от турската етническа група, 76,2% от ромската етническа група и 33,2% от друг етнос. По отношение на комбинирания индикатор – риск от бедност или социално изключване, който регистрира постоянни подобрения през последните години, през 2022 г. се наблюдава леко повишение на дела на децата в риск от бедност или социално изключване – 33,9% спрямо 33,0% през 2021 г.

Оценките на бедността в зависимост от типа на домакинството показват, че най-висок е относителният дял на бедните сред едночленните домакинства с лице на възраст над 65 години (61,3% за 2022 г.), домакинствата с три и повече деца (48,5% за 2022 г.), както и самотните родители с деца (34,9% за 2022 г.).

Регионалният поглед към бедността разкрива съществени различия, като областите с по-добри икономически показатели (заетост и доходи) обикновено се характеризират с по-ниски нива на доходно неравенство или на относителната

⁶ По данни на Евростат и Националния статистически институт (НСИ).

бедност, включително сред децата. По данни на НСИ през 2022 г. рискът от бедност или социално изключване сред децата е най-нисък в Северен централен (28,1%) и Североизточен район (29,0%), следвани от Югозападния район (30,7%). Значително по-високи нива на бедност са отчетени в Северозападния район (43,5%), който се характеризира със сериозно изоставане спрямо останалите райони в страната в почти всички наблюдавани области на социално-икономическото развитие и Южен централен район (40,4%).

От аналитична гледна точка интерес представляват данните по показателя „брой на децата под 16 години в домакинството“, като се отчита продължаваща тенденция на увеличаване на относителния дял на домакинствата без деца под 16-годишна възраст. По данни на НСИ⁷ към 07.09.2021 г. над 80% от домакинствата в областите Видин, Враца, Габрово, Стара Загора, София, Монтана, Плевен, Разград, Велико Търново, Добрич, Шумен, Силистра и Смолян са без деца под 16 години. Най-малък е дялът на тези домакинства в областите Перник (75.6%), Бургас (77,1%), Варна и Кърджали (съответно по 77.3%), Сливен (77,9%) и Благоевград (78,8%).

През 2022 г. в страната са починали 274 деца на възраст до една година, а коефициентът на детска смъртност е 4.8‰⁸. В регионален аспект през 2022 г. в общо десет области коефициентът на детска смъртност е по-нисък от средния за страната, като най-нисък е в областите Кърджали (0.9‰), Перник (1.3‰), и София (1.5‰). Най-висока стойност на коефициента на детска смъртност е регистрирана в областите Ямбол (11.6‰), Добрич (10.2‰) и Враца (9.7‰).

Данните открояват като особено уязвими групи деца тези, които живеят в семейства с ниски доходи, в многодетни семейства, децата, отглеждани от самотни родители, децата с увреждания, децата от ромски произход и др. Подобно дефиниране на най-уязвимите групи деца е направено и в доклада „Не/равно детство – Цялостен анализ на текущото състояние и измерения на детската бедност и социалното изключване в България, както и на политиките, програмите, услугите, бюджетите и механизмите за справяне с тях“, разработен в рамките на пилотния проект „Европейска гаранция за детето“.

С оглед факторите, обуславящи бедност и различните рискове, пред които са изправени децата от уязвими групи, в Плана за действие в изпълнение на Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030) са идентифицирани следните целеви групи:

- ✓ Бездомни деца или деца, живеещи в изключително лоши жилищни условия;
- ✓ Деца с увреждания и деца с проблеми с психичното здраве;
- ✓ Деца бежанци и мигранти, с фокус върху непридружените деца или с малцинствен етнически произход;
- ✓ Деца, за които се полагат алтернативни грижи извън семейството, особено настанените в социални услуги за резидентна грижа, включително и децата и младежите, които напускат алтернативна грижа;
- ✓ Деца от семейства с ниски доходи;
- ✓ Деца в несигурна семейна среда (деца жертви на насилие, деца, отглеждани от самотни родители, непълнолетни майки и техните деца, деца на родители трудови мигранти и др.).

⁷ НСИ, Инфостат, Преброяване на населението и жилищния фонд, Обикновени домакинства, Домакинства по статистически райони, области и по брой на децата под 16 години към 07.09.2021 г.

⁸ Брой умрели деца на възраст под 1 година на 1000 живородени.

3. Развитие на услугите

От създаването на Европейската гаранция за детето се изпълняват редица мерки за подкрепа на децата и семействата в България, някои от които са стартирали директно в отговор на инициативата, а други са се изпълнявали още преди приемането на националния план и тяхната реализация ще продължи и в бъдеще. Втората група обхваща мерки, свързани с предоставянето на интегрирани услуги, услуги за ранно детско развитие, финансово подпомагане на семействата с деца, изпълнението на процеса на деинституционализация на грижата за деца и др. Така например, през разглеждания период продължи разширяването на мрежата от услуги за ранно детско развитие, отчитайки тяхната ключова роля за превенция и ограничаване на междупоколенческата бедност. Друга съществена мярка за подкрепа на семействата с деца, която не е изрично разписана в Плана за действие, е свързана с приетите в края на 2022 г. промени в Закона за семейни помощи за деца (ЗСПД), свързана с разширяване на подкрепата за семействата, чиито деца са записани във втори, трети и четвърти клас и предоставяне на еднократни помощи за ученици за всички деца, независимо от вида на училището, в което са записани.

От друга страна, конкретно за изпълнението на мерки по Европейската гаранция за детето в България е заделен значителен ресурс от Европейския социален фонд + (ЕСФ+) чрез допълването на двете водещи програми – ПРЧР и Програма „Образование“ за периода 2021-2027 г. В периода 2021-2023 г. по линия на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (ОП РЧР) 2014-2020 (в периода 2021-2022 г.) и ПРЧР 2021-2027 (през 2023 г.) общо около 14 000 деца са подкрепени с различни услуги.

3.1. Образование и грижи в ранна детска възраст

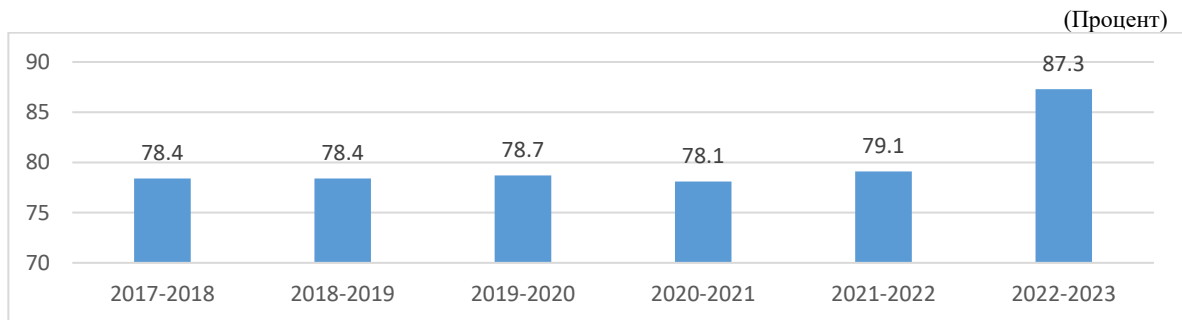
В България през последните години се прилага целенасочена и последователна политика за подобряване на обхвата в предучилищното образование, но и за повишаване на неговото качество. В Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето (2021-2030 г.) ранното детско развитие е изведено като една от приоритетните области, в която да се фокусират политиките с хоризонт до 2030 г.

Една от целите в рамката е разширяване на обхвата на децата от 0 до 7 години в образование и грижи в ранна детска възраст и ефективна социализация чрез въвеждане и развиване на интегрирани услуги за образование и грижи в ранна детска възраст (ОГРДВ), които да предлагат по-ефективен и балансиран подход между грижа и образование, както и достъпни услуги за всички семейства, които се нуждаят от тях. В рамките на тази цел са предвидени и мерки за приобщаване – осигуряване на подкрепяща, безопасна, мултикултурна среда, която да подкрепи детето в периода на преход от семейна среда към детската градина, фокус върху приобщаващото образование за деца от 0 до 3 години, активно партниране и диалог с родителите и постепенно отпадане на таксите за детска градина до края на периода.

В рамките на проект „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“ по Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ (ОП НОИР) 2014-2020 г. в периода от м. февруари 2020 г. до м. април 2022 г. са заплащани таксите на деца, живеещи в риск от бедност. Опитът по проекта показва, че мярката е ефективна по отношение на записването в детска градина като повиши броя на записваните в тях деца на тригодишна възраст. В рамките на проекта бяха подкрепени 52 566 деца, за които бяха изплащани такси. В резултат на изпълнението на проекта и с оглед осигуряване на достъп до ОГРДВ от м. април 2022 г. родителите са освободени от заплащането на такси за посещение от децата им на детска ясла и на детска градина.

Заплащането на такси представляваше бариера за включване в предучилищно образование, особено за децата от семейства в неравностойно положение.

Фигура 1: Групов нетен коефициент на записване в детските градини

Източник НСИ

*2021/2022 - Прекъсване на динамичния ред поради промяна на източника на данни. 2022/2023 – Прекъсване на динамичния ред, поради наличието на нова оценка на населението на база данните от Преброяване 2021.

Таблица 1: Нетен коефициент на записване на населението в образователната система

	(Процент)					
	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23
Групови нетни коефициенти¹ по степени на образованието според МСКО 2011						
Предучилищно образование (МСКО-0)	78.4	78.4	78.7	78.1	79.1	87.3
Нетни коефициенти² на записване на населението в образователната система по възрастови групи						
3 - 6 г.	79.8	79.9	80.1	79.4	80.4	88.8

Източник НСИ

Груповият коефициент е изчислен като отношение на броя на записаните в предучилищно образование деца на възраст 3 до 6 г. вкл. към броя на населението в същата възраст.

2. Коефициентът е изчислен като отношение на броя на учащите във възрастова група 3 до 6 г. вкл., независимо от степента на образование, в която са записани, към броя на населението в същата възраст.

3. Прекъсване на динамичния ред поради промяна на източника на данни.

4. Прекъсване на динамичния ред, поради наличието на нова оценка на населението на база данните от Преброяване 2021.

През 2020 г. е направено изменение и допълнение в Закона за предучилищното и училищното образование, с което е въведено задължително предучилищно образование за децата на 4 години, като промяната следва да влезе в сила след осигуряване на условия от съответната община, но не по-късно от 2023-2024 г. за цялата страна.

Освен освобождаването от заплащане на такси е предвидена възможността за компенсиране на родителите на децата, които не са приети в детска градина или в детска ясла поради липса на свободни места⁹.

През периода 2021-2023 г. продължава изпълнението на дейности, свързани с

⁹ Наредба за условията и реда за предоставяне и изплащане на средства от държавния бюджет за компенсиране на разходите, извършени от родителите за отглеждане, възпитание и обучение на децата, които не са приети в общински детски ясли или яслени групи в общински или държавни детски градини поради липса на свободни места и Наредба за условията и реда за предоставяне и изплащане на средства от държавния бюджет за компенсиране на разходите, извършени от родителите за отглеждането и обучението на децата, които не са приети в държавни или общински детски градини или училища поради липса на свободни места.

комплексна промоция на здравето на децата в детските ясли, детските градини и училищата. Въз основа на извършени проучвания, оценки и анализи на актуалното състояние на детските ясли през 2021-2022 г. са изготвени препоръки за развитието им в съответствие с критериите за качество, заложи в Рамката за качество на ЕС, изложена в Препоръката на Съвета за висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст, които включват и предложения за актуализиране на нормативната уредба. През 2022 г. са извършени изменения и допълнение на Наредба № 26 от 2008 г. за устройството и дейността на детските ясли и детски кухни. Един от основните мотиви за промените е дефицитът на медицински сестри за нуждите на детските ясли и увеличената заетост на медицинските специалисти в пенсионна възраст. С изменението е създадена възможност в детските ясли и яслените групи на детските градини да се назначават и други медицински специалисти: лица с професионална квалификация „лекарски асистент“ и „фелдшер“. Изменени и допълнени са и текстове, свързани с гарантиране качеството на дейността на детските ясли за осигуряване на израстване и развитие на децата в добро здраве.

Във връзка с търсенето на решение за повишаване на качеството на ОГРДВ в България по инициатива на Министерство на образованието и науката (МОН), Европейската комисия предостави техническа подкрепа в рамките на Програмата за подкрепа на структурните реформи, насочена към разработване на набор от инструменти за управление и мониторинг на качеството на ОГРДВ в България. Разработен е доклад за състоянието на ОГРДВ в България, който имаше за цел да изследва състоянието на структурата на системата за ОГРДВ в България чрез преглед на регулаторната и стратегическата рамка и нейното прилагане в петте области, определени от Рамката за качество на ЕС за ОГРДВ (достъп; персонал; учебна програма; наблюдение и оценка; управление и финансиране)¹⁰. Един от изводите в доклада показва, че структурните и организационните характеристики в управлението на ОГРДВ в здравната и в образователната система водят до голямо разграничение и разлики в смисловите и съдържателните им характеристики и не осигуряват необходимата приемственост между различните видове институции. В рамките на Програмата е разработена Национална рамка за качество на образованието и грижите в ранна детска възраст, работата по която приключи през м. септември 2022 г. Документът беше създаден в съответствие с Рамката за качество на ЕС, изложена в Препоръката на Съвета на Европа за висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст, приета на 22 май 2019 г. Тя е съобразена специално с българския контекст и е придружена от набор от индикатори и референтни показатели, които биха могли да се използват за наблюдение и оценка на качеството на услугите в сферата на ОГРДВ и за подкрепа на самооценката на институциите за ОГРДВ.

С оглед значимостта и комплексността на мерките за подкрепа на децата и техните семейства в периода на ранното детство е сформирана постоянна Междуправителна работна група за планиране и координиране на политиките за ранно детско развитие, в която участват представители на редица ангажирани институции и заинтересовани страни, сред които Министерството на образованието и науката, Министерството на труда и социалната политика, Министерството на здравеопазването и други институции, различни организации и професионалисти с експертиза по темата.

В изпълнение на своите задачи работната група разработи Годишен план за 2024 г. за насърчаване на ранното детско развитие чрез осигуряването на достъп до социални, здравни, образователни и интегрирани услуги, с цел намаляване на отрицателните тенденции в детската бедност и повишаване качеството на живот на децата в ранна

¹⁰ Аналитичен доклад за качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст в България, <https://web.mon.bg/bg/101109>

възраст. Планът е първият национален документ, фокусиран изцяло върху насърчаването на ранното детско развитие. Мерките в него са обособени в пет области на въздействие: (1) Здраве и хранене; (2) Ранно учене, образование и грижи в ранна детска възраст; (3) Закрила на детето, сигурност и безопасност; (4) Социална закрила и подкрепа за родителството и (5) Ранна детска интервенция. В Годишния план за насърчаване на ранното детско развитие за 2024 г. към всяка от областите на въздействие са разписани конкретни мерки и дейности за тяхното изпълнение, показатели за отчитане, източници и размер на финансиране, водещата институция и партньори. Сред тях са мерки за подобряване на пренаталната грижа и осигуряване на достъп до здравни грижи и услуги за бременните и раждащите жени; въвеждане на програми за патронажна грижа на национално ниво; осигуряване на подкрепа за подобряване на ранното учене и грижата за деца в ранна детска възраст; осигуряване на достатъчен брой квалифицирани специалисти за работа в услугите за образование и грижи в ранна детска възраст; подкрепа на биологичните семейства с цел превенция на изоставянето на деца; осигуряване на ефективна социална закрила за семейства с деца в ранна възраст за намаляване на детската бедност и социално изключване; въвеждане на национална скринингова програма за проследяване на здравето и развитието на всяко дете и при необходимост насочване към подходящи услуги; въвеждане на система за ранна детска интервенция и други. Планът е приет с Решение на Министерския съвет № 260 от 04.04.2024 г.

През 2023 г. е обявена процедура „Обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в предучилищното образование“ по Програма „Образование“ 2021-2027 г., която ще има принос за изпълнението на Европейската гаранция за детето. Дейностите по процедурата включват допълнителна подкрепа за личностно развитие на деца със специални образователни потребности (СОП), в риск, с хронични заболявания и изявени дарби; обща подкрепа за личностно развитие за достъп и трайно приобщаване на децата в предучилищното образование чрез превенция на обучителните затруднения и програми за психомоторно, познавателно и езиково развитие на деца в детските градини; психологическа подкрепа и допълнително обучение по български език за деца в детските градини, които не владеят български език; индивидуална и групова работа при установени езикови и/или емоционално-поведенчески затруднения; прилагане на ефективни програми за здравно образование и физическа култура, др.; интензивна работа с родители и за повишаване квалификацията на педагогическите специалисти и непедagogически персонал. Предвижда се 37 000 деца да получат подкрепа по проект „Силен старт“ по процедурата, договорът за който е сключен на 15.02.2024 г., като над 29 млн. лв. са планирани за Европейската гаранция за детето.

Във фокуса на дейностите в тази област на политиката е и осигуряването на патронажна грижа за бременни жени и семейства с малки деца. В тази връзка, към пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), са регламентирани допълнителни здравни грижи, осъществявани в дома от медицински сестри, акушерки или лекарски асистенти при новородени до 14 дни след изписване от родилното отделение. Удължен е и времеви период, в който се оказват здравни грижи в дома на новородените деца до 6 месеца след изписване от лечебното заведение¹¹. През 2022 г. са извършени 81 посещения за оказване на здравни грижи в дома на новороденото, а през 2023 г. – 167. Също така, във връзка с развиване на патронажната грижа за деца през 2023 г. се предприеха мерки за разработване на модел на патронажна грижа за деца на базата на анализ на наличните дейности, услуги и програми.

¹¹ С изменение и допълнение на Наредба № 9 от 2019 г. за определяне на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на Националната здравноосигурителна каса.

През разглеждания период са реализирани пилотни проекти на УНИЦЕФ и Фондация „Тръст за социална алтернатива“ за създаване и адаптиране на услуги за бременни жени, деца до 3-годишна възраст и техните семейства, в партньорство с Министерството на здравеопазването (МЗ), Националния център по обществено здраве и анализи (НЦОЗА) и с участието на други звена от системата на здравеопазването. Фондация „Тръст за социална алтернатива“ пилотно предоставя услуга за бременни жени, кърмачета и деца до 2-годишна възраст от уязвими групи и техните семейства чрез домашни посещения по Програма „Заедно - здраво бебе, здраво бъдеще“, като са разкрити два центъра към лечебни заведения в гр. София и гр. Пловдив. През 2022 г. е изготвено становище за устойчивост на програмата и е разработен механизъм за въвеждане на патронажната грижа за бременни жени и малки деца от уязвими групи в Здравно-консултативните центрове за майчино и детско здраве, създадени по Националната програма за подобряване на майчиното и детското здраве. По данни на УНИЦЕФ в предоставяната услуга за патронажна грижа „Център за майчино и детско здраве“ през 2022 г. са извършени 10 458 домашни посещения на 2 712 семейства на деца до 3-годишна възраст и 596 бременни жени. Проучване на ефективността на услугата посочва като основен положителен резултат подобряването на обхвата с профилактични дейности на здравнонеосигурените бременни жени от уязвими групи и повишаване качеството на родителската грижа по отношение на кърменето, храненето, грижата за децата и детското развитие.

Успоредно с подобряването на обхвата и повишаването на качеството на предучилищното образование и развитието на патронажна грижа, усилията са насочени към разширяване на мрежата от услуги за ранно детско развитие. Към 31.12.2023 г. социалните услуги в общността за деца, които могат да изпълняват и дейности в подкрепа на ранно детско развитие и ранна интервенция на уврежданията са 386.

По отношение на ранната детска интервенция, още в рамките на пилотния проект „Европейска гаранция за детето“, изпълняван в партньорство с УНИЦЕФ България, в три региона в страната са приложени семейно-ориентирани модели за ранна детска интервенция. През 2023 г. с финансиране от държавния бюджет са разкрити 7 социални услуги с максимален брой от 345 потребители, с което е осигурена устойчивост на тези услуги, развити по проекти за ранна интервенция на уврежданията.

3.2. Образование и училищни дейности

Приобщаващото образование е сред водещите приоритети, залегнало в Закона за предучилищното и училищното образование. В неговото реализиране участват редица отговорни институции, представители на родителската общност, неправителствения сектор и други заинтересовани страни. Изпълняваните мерки са насочени към осигуряване на по-високо качество и по-добър достъп до образование на децата и учениците, с фокус върху децата и учениците със СОП. За целта по проект „Подкрепа за приобщаващо образование“ по ОП НОИР с конкретен бенефициент – МОН, е създадена Карта на функционална оценка на индивидуалните потребности на децата и учениците със СОП и с хронични заболявания на основата на Международната класификация за функционирането на човека, уврежданията и здравето на децата. На 24 ноември 2023 г. е подписано споразумение между министъра на образованието и науката, министъра на здравеопазването и министъра на труда и социалната политика за въвеждане на междусекторен подход при прилагане на Картата за функционална оценка в 28 области на страната, което ще се извършва от обучените специалисти от регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование, регионалните здравни инспекции и дирекциите „Социално подпомагане“. На основата на това споразумение

регионалните структури на трите министерства ще си взаимодействат при функционалното оценяване на индивидуалните потребности на децата и учениците със СОП и с хронични заболявания.

В допълнение, по проект „Подкрепа за приобщаващо образование“, е разработен Инструмент за откриване на дарбите и за определяне на възможности за стимулирането им чрез допълнителна подкрепа за личностно развитие на деца и ученици с изяви дарби, както и насоки за прилагане на инструмента. Разработен е и Инструмент за идентифициране на маркери на риск при деца и ученици и за определяне на възможности за предоставяне на допълнителна подкрепа за личностно развитие на деца и ученици в риск и насоки за прилагането му. В отговор на потребността на педагогическите специалисти да бъдат подпомогнати при работата им с деца и ученици със СОП, е разработено учебно помагало/ръководство за адаптиране на съдържанието по образователни направления за обучението на деца със СОП в предучилищното образование, включващо и специфични разработки за деца и ученици с хронични заболявания.

Също така, по национална програма на МОН са разработени методически ръководства за адаптиране на учебното съдържание по учебни предмети за ученици със СОП, които се обучават по индивидуални учебни програми, както и за 2 078 деца и ученици, които се обучават в центрове за специална образователна подкрепа (ЦСОП).

В контекста на дигитализацията и достъпа до безплатно дигитално съдържание е създадена платформа за образователни и терапевтични ресурси за деца и ученици със СОП „Подкрепи ме“ (podkrepite.mon.bg) – в партньорство между МОН, Регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (РЦПППО) – София-град и УНИЦЕФ – България, стартирала през м. февруари 2022 г. В нея се съдържат повече от 400 авторски продукта под формата на видео и текстови файлове, като разработването на нови ресурси продължава и към момента. Платформата цели по-ефективно сътрудничество между семейството и педагогическите специалисти, подкрепящи детето или ученика, като дава възможност всички те да бъдат свързани и да проследяват заедно напредъка на детето или ученика по програмата му за развитие, която е част от платформата. Към момента има разработени вече над 60 такива програми, като се очаква броят им да нарасне. Към момента платформата се ползва от 1 033 специалисти и 162 родители.

През 2024 г. са предоставени допълнително 8 млн. лева от държавния бюджет за финансиране на дейности за осигуряване на подкрепа за личностно развитие на деца и ученици със СОП.

Увеличава се броят на децата и учениците със СОП, на които се предоставя ресурсно подпомагане. По данни на Центъра за информационно осигуряване на образованието (ЦИОО) към 15.09.2023 г. ресурсно подпомагане се предоставя на общо 24 541 деца и ученици със СОП от детски градини и училища, разпределени както следва:

- деца в детски градини и в предучилищни групи в училища – 6 052 (от тях деца в детските градини – 5 739 и деца в предучилищните групи в училищата – 313);
- ученици в училища – 18 489 (от I до XII клас);
- от общия брой деца и ученици със СОП, на които се предоставя ресурсно подпомагане, на 8 701 деца и ученици ресурсно подпомагане се предоставя от 1 031 специалисти на РЦПППО.

По данни на ЦИОО към 15.09.2023 г. общият брой на педагогическите специалисти, назначени за учебната 2023/2024 година във всички детски градини и училища, е 5 526, от тях: 1 535 ресурсни учители, 1 380 психолози, 957 логопеди, 70 рехабилитатори на слуха и говора, 134 учители на деца с нарушено зрение, 11 учители на деца с увреден слух, 851 педагогически съветника, 19 учители на деца с умствена

изостаналост, 466 възпитатели, 103 педагози и други.

През 2022 г. е обявена процедура „Обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в училищното образование“ по Програма „Образование“ 2021-2027 г. На 27 януари 2023 г. е подписан договор за изпълнение на проект „Успех за теб“ на МОН с продължителност 60 месеца. Планираните по проекта средства за Европейската гаранция за детето са 85 634 907 лв. Дейностите по проекта включват допълнителни занимания/обучения по учебни предмети в рамките на обща подкрепа за личностно развитие, занимания за допълнителна подкрепа за личностно развитие на ученици със СОП, в риск, с хронични заболявания и изявени дарби, занимания по интереси в извънкласна форма, междуучилищни дейности и др. Предвижда се 96 000 ученици да получат подкрепа. По проекта до края на 2023 г. след идентифициране на потребности на учениците от уязвими групи са обхванати 1 431 училища в дейности за обща и допълнителна подкрепа на ученици от уязвими групи и 188 училища за ученици с изявени дарби. Включените училища до момента в дейности по проекта са заявили/планирали да обхванат следния брой ученици за учебната 2023/2024 г.: 11 746 ученици със СОП, с хронични заболявания и в риск и 64 271 ученици от уязвими групи.

През 2023 г. е разработена процедура за подбор на проектни предложения на тема „Утвърждаване на интеркултурното образование чрез култура, наука и спорт“. Основните дейности включват осъществяване на интеркултурно образование в училищна среда чрез занимания по интереси; осъществяване на учебен процес чрез изнесени занимания в реална среда в музеи, художествени галерии, културни институции; изграждане на общност от активни родители, включително чрез работа на образователни медиатори и провеждане на информационни кампании, насочени към недопускане на дискриминация. Целта на процедурата е да обхване над 24 000 деца и ученици от уязвими групи, над 12 000 деца и ученици, чийто майчин език е български, над 41 000 деца, ученици и родители от маргинализирани групи.

Децата с увреждания, децата, търсеци убежище, бежанци и мигранти и децата в неравностойно положение имат осигурен достъп до културни и артистични дейности чрез мрежата на читалищата /културните домове/ и обществените библиотеки. Там се развива широка културно-просветна дейност за деца чрез курсове, клубове и различни форми на занимания, които са безплатни за посочените деца от уязвими групи.

Продължава изпълнението и на различни национални програми, сред които „Работа на полицията в училищата“, „Детско полицейско управление“ и др.

3.3. Здравословно хранене всеки учебен ден

На децата, записани в детски ясли и в детски градини при целодневна организация, се осигурява безплатно закуска, обяд и две задължителни подкрепителни закуски – между сутрешната закуска и обяда и между обяда и вечерята. Родителите не заплащат такси за това хранене, считано от месец април 2022 г.

С оглед затвърждаване на постигнатите положителни промени в националния хранителен модел и намаляване риска от хранителни дефицити и хронични заболявания, свързани с храненето в по-късна възраст, ежегодно се осъществяват дейности по насърчаване на устойчиво здравословно хранене на децата в организирани детски колективи. От страна на 28-те регионални здравни инспекции (РЗИ) се осъществява ежегоден мониторинг и оценка на храненето в организирани детски и ученически групи, с цел спазване на изискванията на нормативната уредба. Положителна тенденция спрямо предходната година е намаляване на приема на хляб и брашно за сметка на повишаване приема на ориз, макаронени изделия и други зърнени храни (жито, царевича, овесени ядки). През периода се забелязва и продължаваща тенденция за повишаване

консумацията на мляко, зеленчуци и яйца.

През 2023 г. е приета Национална стратегия за прилагането на схема за предлагане на плодове, зеленчуци, мляко и млечни продукти в детските градини, училищата и центровете за специална образователна подкрепа в Република България с период на прилагане 2023/2024 – 2028/2029 учебни години. По схемата за учебната 2022/2023 г. са обхванати 422 000 деца, с размер на финансиране 47 972 000 лв. средства от държавния бюджет и 7 648 158 лв. от Европейския фонд за гарантиране на земеделието.

В образователната система в Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование е регламентиран начина, по който педагогическият съвет във всяко училище, при отчитане мнението на обществения съвет, сформиран към образователната институция, взема решение за вида на закуската – основна закуска или подкрепителна закуска (подкрепително хранене), която ще се осигурява в детската градина, училището или центъра за специална образователна подкрепа. В рамките на детската градина, училището или центъра за специална образователна подкрепа може да се предоставя само един от двата вида закуска. Основната закуска осигурява 20% от енергийното съдържание на храната за деня на съответната възрастова група и се предоставя сутрин до 9,00 часа, а подкрепителната закуска (подкрепителното хранене) – 10-15% от енергийното съдържание на храната за деня за съответната възрастова група.

Закуската на децата в детските градини трябва да отговаря на изискванията на Наредба № 6 от 2011 г. за здравословно хранене на децата на възраст от 3 до 7 години в детските заведения. Съответно, при закуската на учениците следва да се съблюдават изискванията на Наредба № 37 от 2009 г. за здравословното хранене на учениците. Освен това, специфичните изисквания към безопасността и качеството на храните, предлагани в детските градини и училищните столове, са определени в Наредба № 9 от 2011 г., издадена от министъра на земеделието и храните.

3.4. Здравна грижа

В отговор на идентифицираните предизвикателства пред здравната система, свързани с гарантиране на качествени здравни грижи за бременни жени, родилки и деца, е отчетена необходимостта от подобряване на ключовите показатели по отношение на здравето на младите хора, бременните жени, майките и децата, чрез подобряване на достъпа до здравни услуги, включително и извън обхвата на здравното осигуряване, промоция на здравето и осигуряване на условия за развитие и устойчивост на интегрираните здравно-социални услуги. В тази връзка, през 2021 г. е приета Национална програма за подобряване на майчиното и детско здраве за периода 2021-2030 г. (НППМДЗ 2021-2030 г.). За координация на дейностите по програмата е създаден Национален координационен съвет (НКС) по майчино и детско здраве и са определени регионални координатори във всички области на страната. С оглед осигуряване на устойчивост на дейността на въведения масов неонатален слухов скрининг, както и на съществуващите Здравно-консултативни центрове за майчино и детско здраве, разкрити към лечебни заведения за болнична помощ, по Националната програма за подобряване на майчиното и детско здраве, са сключени тригодишни договори със 101 лечебни заведения за болнична помощ. През периода 2021-2023 г. е осигурена устойчивост и на провежданите скринингови програми и на дейността на Здравно-консултативните центрове в рамките на НППМДЗ 2021-2030 г. През 2021 г. са извършени следните консултации: 5 280 консултации от медицински специалисти, 3 194 – от психолози и 3 370 – от социални работници; през 2022 г.: 5 832 консултации от медицински специалисти, 5 852 – от психолози и 5 257 – от социални работници; а за 2023 г.: 5 435

медицински консултации, 6 256 консултации от психолог и 5 854 консултации от социален работник. През разглеждания период са предоставени и домашни посещения: 137 – 2021 г., 163 – 2022 г., а за 2023 г. – 213. Повишава се обхватът и на неонаталния слухов скрининг. През 2021 г. са изследвани 47 200 деца, през 2022 г. – 49 651, през 2023 г. – 47 230. Изследванията в рамките на биохимичния скрининг за бременни също се увеличават от 15 559 през 2021 г. на 16 007 през 2022 г. През 2023 г. са проведени 14 747 изследвания. С оценка на необходимостта от ранна интервенция при рискове и проблеми в здравето и развитието на детето са обхванати 5 801 деца през 2021 г., 6 676 през 2022 г., а през 2023 г. са обхванати 6 658. С цел комплексно интердисциплинарно медицинско обслужване и продължителна здравна грижа на деца с определени хронични заболявания (диабет, вродени сърдечни малформации, вродени лицеви малформации, вродени хематологични заболявания, вродени неврологични заболявания и недоносени деца) през 2021 г. са изготвени 1 158 индивидуални медико-социални планове, а през 2022 и 2023 г. са изготвени – 1 655 и 1 600.

През периода 2021-2023 г. са проведени различни информационни и обучителни дейности, свързани с повишаване на информираността на населението по въпросите на репродуктивното здраве и семейното планиране, бременността, раждането и грижите за децата, за повишаване на знанията и уменията за здравословен начин на живот на подрастващите и младите хора и превенция на рисково поведение, свързано със здравето, както и за подкрепа за родителите за развиване на умения за грижа за недоносените деца и децата с увреждания и със специални потребности. От РЗИ и НЦОЗА са организирани и проведени срещи, беседи, обучения, здравно-образователни кампании, публикации по теми свързани със здравословния начин на живот и др. мероприятия. Обхванати са различни целеви групи – бременни жени, майки, деца, ученици и млади хора, както и техните родители.

За повишаване на качеството и обхвата на медицинските грижи в областта на майчиното и детското здраве, с цел разширяване на обема и обхвата на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК, през разглеждания период бяха осъществени промени в нормативната уредба. През 2021 г. бяха приети изменения и допълнения на Наредба № 9 от 2019 г. за определяне на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК. С промените е създадена възможност за пациенти с онкологични заболявания с различни локализации, включително попадащи в обхвата на детската хирургия, да имат достъп до иновативния метод за оперативно лечение, асистирано с робот, в рамките на пакета здравни дейности по НЗОК. През 2022 г. са извършени промени в Наредба № 8 от 2016 г. за профилактичните прегледи и диспансеризацията и в Наредба № 9 от 2019 г. за определяне на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК. С промените се допълва пакетът профилактични дейности с допълнителни видове изследвания, с което се цели подобряване на качеството на предлаганите услуги за профилактика на заболяванията в рамките на задължителното здравно осигуряване.

С цел гарантиране на по-добър достъп до акушерска грижа на здравно неосигурените бременни жени и намаляване на детската смъртност в страната чрез въвеждане на ефективна система за превенция, скрининг, профилактика и ранна диагностика на предвидими и предотвратими състояния и патологии по време на бременността, бяха приети промени в Наредба № 26 от 14 юни 2007 г. за предоставяне на акушерска помощ на здравно неосигурени жени и за извършване на изследвания извън обхвата на задължителното здравно осигуряване на деца и бременни жени. С промените броят на профилактичните прегледи за здравно неосигурени бременни е увеличен от един на четири и е разширен пакетът от медико-диагностични изследвания по време на бременността. В резултат на въведените в Наредбата изменения се увеличава

броят на проведените профилактични прегледи на здравно неосигурените бременни жени. През 2021 г. са проведени 2 922 профилактични прегледа, през 2022 г. техният брой е 2 921, а през 2023 г. – 3 925. През 2023 г. се увеличава и броят на проведените изследвания на здравно неосигурените бременни от 9 083 през 2021 г. и 8 460 през 2022 г. на 14 284 през 2023 г. Намалял е броят на ражданията от здравно неосигурени жени. През 2021 г. е оказана акушерска помощ при раждане на 7 140 здравно неосигурени жени, през 2022 г. на 6 824, а през 2023 г. на 6 517, като тази низходяща тенденция вероятно се дължи на намаляването на раждаемостта като цяло.

През периода 2021-2023 г. се разшири обхватът на проведените профилактични прегледи при децата. През 2021 г. са проведени 3 067 971 профилактични прегледа на 988 322 деца, през 2022 г. са извършени 3 337 588 прегледа на 1 003 370 деца, а през 2023 г. – 3 242 960 прегледа на 997 281 деца. През периода 2021-2023 г. броят на проведените профилактични прегледи при здравно осигурените бременни жени намалява. През 2021 г. са проведени 325 578 профилактични прегледи на 62 453 бременни, през 2022 г. – 304 949 профилактични прегледа на 59 509 бременни, а през 2023 г. – 292 167 прегледа на 57 498 бременни, като тенденция на спад вероятно също се дължи на намаляването на раждаемостта като цяло. В тази връзка е важно да се отбележи съотношението между броя на бременните жени и броя на проведените профилактични прегледи през годините, което се задържа относително стабилно между 5,08 и 5,21 прегледа.

Във връзка с развитието на здравни и интегрирани здравно-социални услуги с цел превенция на усложненията при деца с хронични заболявания през 2021 г. са създадени 7 нови Центрове за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания (ЦКОДУХЗ) в градовете Благоевград, Бузовград, Добрич, Дебелец, София, Сливен и Хасково, както и е разширен капацитетът на ЦКОДУХЗ-Бургас. Във всички функциониращи 10 ЦКОХУДЗ амбулаторно се осъществява диагностика, физикална терапия, медицинска и психосоциална рехабилитация на деца с увреждания и хронични заболявания. Осигурява се подкрепа на родителите в грижите за дете с увреждане и чрез осигуряване на почасови услуги, които включват индивидуални и/или групови занимания с децата. Броят на всички преминали през ЦКОДУХЗ деца, при които е проведена амбулаторно и стационарно диагностика, лечение, физикална терапия, и психосоциална рехабилитация, се увеличава ежегодно от 1 622 на 2 279 през 2022 г. до 2 672 деца през 2023 г., за които е изготвен и се изпълнява индивидуален медико-социален план. От тях най-сериозен ръст на увеличение има при децата от амбулаторния блок, които са получили почасови грижи за предоставяне на физикална терапия, медицинска и психосоциална рехабилитация – от 1 389 през 2021 г. на 1 972 през 2022 г. и на 2 380 деца през 2023 г. Броят на преминалите деца през 2023 г. през амбулаторния блок се е увеличил с 20,6% спрямо 2022 г. и с 42% спрямо 2021 г. Значително увеличение (70%) през 2022 г. се наблюдава при отчитане на показателя, който отразява броя на децата, на които са предоставени специализирани медицински грижи в домашна среда или в социални услуги от резидентен тип. През 2023 г. този процент се увеличава, но с малък темп – с 6 %. Децата, които получават грижи в стационарния блок през 2022 г., се увеличават от 186 на 199, но през 2023 г. намаляват на 175, което представлява спад с 13,7%. Този спад се дължи на увеличаването на грижите в амбулаторния блок, където преминават част от децата на рехабилитация, без да се налага да постъпват в стационарния блок.

Като част от мерките за деинституционализация, в процес на изграждане са 20 Центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания с потребност от постоянни медицински грижи и 6 Центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с високо-рисково поведение и потребност от специални здравни грижи. От тях през 2023 г. са завършени и частично оборудвани 6 Центъра за специализирана здравно-

социална грижа за деца с увреждания с потребност от постоянни медицински грижи и 1 Център за специализирана здравно-социална грижа за деца с високо-рисково поведение и потребност от специални здравни грижи.

В приетата от Министерския съвет през 2023 г. Национална здравна стратегия 2030 са заложили мерки за подобряване на показателите за майчино и детско здраве, които ще да бъдат насочени към осигуряване на универсален достъп и повишаване обхвата на децата, бременните и майките на деца до една година с качествени здравни грижи и услуги за профилактика, диагностика, лечение и рехабилитация.

Изграждането на Национална педиатрична болница, която да предоставя комплексни медицински услуги за деца, е друга приоритетна задача с голяма обществена значимост за оказване на адекватна, своевременна и висококвалифицирана помощ на децата. През 2023 г. е приета Национална стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа, която цели постигането на интегритет на прилаганите до момента мерки и предвижданите интервенции, осигурявайки приемственост и начертавайки дългосрочна перспектива за развитието на педиатричната грижа в страната. Силен акцент е поставен върху ранното детско развитие, в т.ч. мониторинг на физическото здраве на децата и изграждане и укрепване на емоционалните връзки между деца и родители, развитие на комплексни педиатрични грижи, изграждане медико-социални звена за профилактично-промотивна дейност и патронажни грижи за децата във всички периоди от тяхното развитие и др. Предвижда се част от дейностите да се осъществят с подкрепата на Европейските структурни фондове, Националния план за възстановяване и устойчивост, Механизма за свързване на Европа и други международни финансови източници.

През отчетния период доставките на ваксини за обезпечаване на националния имунизационен календар са извършвани по график и съгласно сключените договори в рамките на утвърдения бюджет. През 2022 г. се отчита ръст в основните имунизации спрямо предходната година. Реализирани са редица дейности с цел популяризиране на ваксинопрофилактиката, повишаване знанията на медицинските специалисти, здравните медиатори и родителите, и повишаване на имунизационния обхват.

Таблица 2: Постигнат имунизационен обхват с основни имунизации (в%)

Задължителни имунизации	2021	2022	2023
Срещу ТУБЕРКУЛОЗА			
имунизирани новородени	96,7	96,5	96,5
% на обхванатите			
Срещу ДИФТЕРИЯ, ТЕТАНУС И КОКЛЮШ			
получили трети прием	89,5	91,4	92,4
% на обхванатите			
Срещу ПОЛИОМИЕЛИТ			
получили трети прием	89,5	91,4	92,4
% на обхванатите			
Срещу ХЕМОФИЛУС ИНФЛУЕНЦЕ ТИП Б			
получили трети прием	89,5	91,5	92,5
% на обхванатите			
Срещу ХЕПАТИТ Б			
имунизирани новородени, получили трети прием	89,4	91,5	92,3
% на обхванатите			

Срещу МОРБИЛИ, ПАРОТИТ И РУБЕОЛА	88,7	91,2	91,6
имунизирани на 13 месеца			
% на обхванатите			
Срещу ПНЕВМОКОКОВИ ИНФЕКЦИИ	86,1	91,2	91,7
получили втори прием			
% на обхванатите			

Източник: НЦОЗА¹²

За деца с хронични и редки заболявания на домашно лечение, по реда на Закона за здравното осигуряване и във връзка с осигуряване на лекарствени продукти, диетични храни за специални медицински цели, медицински изделия се заплащат лекарствени продукти и медицински изделия за поддържаща терапия. При необходимост от болнично лечение лекарствените продукти за хоспитализирани деца са включени в стойността на оказаната медицинска помощ по клинични пътеки/процедури, а за деца с онкохематологични заболявания лекарствените продукти се заплащат отделно от стойността на медицинските услуги.

Таблица 3: Брой деца на възраст до 18 години, получили лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни за домашно лечение

Година	Деца до 18 г., получили лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни за домашно лечение	
	Брой	Реимбурсна сума (лв.)
2021 г.	23 998	67 813 050,00
2022 г.	23 976	87 829 484,00
до 10.2023 г.	21 797	92 341 604,00

**Забележка: В представените в таблица разходи са включени и тези, получили лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни за домашно лечение за редки болести.*

Във връзка с гарантирането на психичното здраве на децата в приетата през 2021 г. Национална стратегия за психично здраве на гражданите на Република България 2021-2030 г. и план за действие към нея са заложили дейности и финансиране за разкриването на нови услуги и служби на територията на цялата страна, които да разширят достъпа и да подобрят обслужването на децата и юношите. Заложени са и дейности, свързани с повишаване на капацитета на системата за подобряване на функционирането на детско-юношеската психиатрия в България. В изпълнение на Националната стратегия е изготвена Оценка на потребностите на населението (общото и лежащите в психиатричните стационари) от психично-здравни услуги и тяхното предоставяне на териториално ниво и изготвяне на анализ на броя на възрастните и децата, нуждаещи се от специализирани услуги, за да се определи броят и териториалното разпределение по общини, както и броят на специалистите, които да бъдат ангажирани. Развитието на детско-юношеската психиатрия е изведено на водещо място в изпълнението на

¹² https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2021/imunizacii_21.pdf
https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2022/immunizations_2022.pdf

Националната стратегия.

През разглеждания период се разширява не само броят на здравните медиатори, но и броят на общините, в които има назначени медиатори (от 148 общини през 2021 г., на 151 общини през 2022 г до 153 през 2023 г.). С цел утвърждаване на модела на здравните медиатори е стартирала работата на 21 здравни медиатори в лечебни заведения на територията на пилотните общини Бургас, Казанлък, Самоков, Нови пазар, Дупница, Димитровград и в община Благоевград. 60 здравни медиатори са завършили първия випуск с обучителен модул „Работа на здравни медиатори в болница“. Разработен е дигитален модул за отчитане на здравните медиатори, който улеснява работата им.

3.5. Здравословно хранене

С оглед гарантиране на здравословното хранене на подрастващите, успоредно с въведените нормативни изисквания, се предприемат действия, свързани с анализ и оценка на хранителния статус и хранителен прием на индивидуално и групово ниво, както и с повишаване на информираността по проблемите на здравословното хранене на децата и учениците (обучителни семинари, индивидуални обучения, обучения на ръководството и персонала на детските и учебните заведения, здравно-образователни материали по прилагане на действащата нормативна уредба и рецептурниците за отделните възрастови групи). В рамките на Националната програма за превенция на хроничните незаразни болести (НППХНБ) е направен анализ и оценка на хранителния статус на населението от 1 до 19-годишна възраст, както и анализ и оценка на рисковите фактори, свързани с храненето на деца на възраст 1-6 години и 7-9 години. Изследвани са основни рискови фактори, свързани с бременността, периодите на кърмене, захранване и социално-икономическия статус. При населението на възраст 10-19 години са анализирани поведенческите фактори, свързани с модела на хранене¹³.

Анализът на данните от Националното проучване на факторите на риска за здравето сред населението в Република България 2020 г., проведено по НППХНБ, насочва към следните основни проблеми и тенденции по възрастови групи: при децата от 1 до 5-годишна възраст основните проблеми в хранителния статус се свързват с висок относителен дял на деца с възможен риск от свръхтегло (14,9%) и деца с наднормено тегло (12%). Тревожен е трендът за трикратно увеличаване на честотата на свръхтегло (9,9%) спрямо измерените през 2014 г. стойности. Отчита се благоприятна тенденция за намаляване относителния дял на деца със затлъстяване (2,1%) спрямо 2014 г. Сериозни проблеми в хранителния статус при децата от 5 до 19-годишна възраст са високият относителен дял на наднормено тегло (32%) и затлъстяване (12,8%). С най-висок относителен дял на затлъстяване са момчетата от 5 до 9 години (18,6%) и момчетата на 10-13 години (16,1%). Отчита се неблагоприятна тенденция за леко повишаване (с 2,5%) на относителния дял на деца със затлъстяване.

С финансовата подкрепа на Световната здравна организация е разработен нов софтуер за оценка на хранителен прием на индивидуално и групово ниво чрез изграждане на нова уеб базирана ИТ система и прехвърляне на информация (бази данни, номенклатури и др. от съществуващ продукт) за извършване на оценка на хранителен прием при провеждане на епидемиологични проучвания от страна на МЗ, НЦОЗА и регионалните здравни инспекции, и за извършване на здравен контрол чрез оценка на храненето и съответствието му с изискванията на нормативната уредба за здравословно хранене в организирани детски колективи (детски ясли, детски градини и училища) от

¹³ <https://ncpha.government.bg/uploads/pages/3166/2-2022-SUPPLEMENT+.pdf>

органи на държавния здравен контрол. Използването на новата уеб базирана програма цели да подобри работата на специалистите от РЗИ и да даде възможност за извършване на адекватна оценка на предлаганото хранене в организирани детски колективи.

С оглед осигуряване на здравословно и пълноценно хранене на деца от 10 месеца до 3 години се предоставят ваучери, срещу които децата от уязвими групи получават обедно хранене от детските кухни. Фокусът е върху децата, които са обект на социално подпомагане – деца от домакинства с ниски доходи, деца с увреждания, деца, лишени от родителски грижи, деца, които живеят в лоши жилищни условия, в риск от изоставяне и др., за които не е осигурено хранене по друг ред. Размерът на предвиденото финансиране е 7 153 272 лв. до 2025 г., като се очаква за същият период да бъдат подкрепени най-малко 5 000 деца. Мярката се реализира от Агенцията за социално подпомагане (АСП), а партньори са общини на територията на страната. Към момента са сключени партньорски споразумения с общо 28 общини. Продължава сключването на споразумения с общини и дейността по привличане на нови партньори за разширяване на обхвата на програмата. Към м. януари 2024 г. е осигурено хранене за 378 деца, като предстои техният брой поетапно да се увеличава.

В допълнение, изпълняват се дейности за подкрепа чрез закупуване на пакети с необходими базови продукти за новородени деца от бедни и рискови семейства, идентифицирани от органите по социално подпомагане. Размерът на предвиденото финансиране е 1 818 000 лв. до 2025 г., като се очаква за същия период да бъдат подкрепени 5 000 деца. Този вид подпомагане ще се предоставя най-малко два пъти до навършване на шест месеца на детето. В допълнение към подпомагането ще се извършва и проследяващо наблюдение на подпомаганите семейства с цел постигане на по-добра целенасоченост и резултатност на подкрепата.

3.6. Адекватно жилищно настаняване

Във фокуса на действията в тази тематична област е осигуряването на социални жилища за настаняване на лица и семейства с деца от уязвими групи. За периода м. юни 2021 до 31.12.2023 г. по Оперативна програма „Региони в растеж“ (ОПРР) 2014-2020 г. не са финансирани проекти за социални жилища. Приключили са 13 проекта на стойност 25,5 млн. лв. Рехабилитирани са 569 жилища в градските райони, като 1 197 представители на маргинализирани групи са с подобрени жилищни условия.

Прегледът на изпълнението на дейностите откроява осигуряването на достъп до жилищно настаняване като област на въздействие, в която е необходимо задълбочаване на усилията и предприемането на допълнителни действия. В тази връзка и отчитайки сериозните предизвикателства, сред допустимите мерки за финансиране чрез новия интегриран териториален подход в областта на жилищното настаняване на територията на градските общини са: осигуряване на модерно и достъпно жилищно настаняване, включително и на уязвими групи от населението и други групи в неравностойно положение, подкрепа за прилагане на иновативни подходи за финансиране на жилищната политика в общините, насърчаване на архитектурния дизайн и изграждането на жилища, прилагачи принципи за устойчивост на околната среда, със специално внимание към смекчаването и адаптирането на изменението на климата.

Съществено направление на политиката в сферата на жилищното настаняване е осигуряването на подходящи условия за настаняване на децата, търсещи и получили международна закрила. През последните години се реализираха редица промени в националното законодателство в областта на миграцията, убежището и бежанците, които гарантираха правото на непридружените деца, чужди граждани и деца бежанци на закрила, предприемане на мерки по реда и условията на Закона за закрила на детето

(ЗЗДет.) и насочване към подкрепящи социални услуги за деца в общността.

За настаняване на непридружени деца, чужди граждани, включително деца бежанци през 2022 г. и 2023 г. са използвани съществуващите капацитет и ресурси на отделите „Закрила на детето“ (ОЗД) и социалните услуги за деца в риск в страната, както следва:

- През 2021 г. – 52 случая на непридружени деца, чужди граждани, включително деца бежанци, спрямо които са били предприети мерки за закрила по реда и условията на ЗЗДет., от които 48 момчета и 4 момичета. Ползвани социални услуги: 41 деца са ползвали социални услуги за резидентна грижа (ЦНСТДБУ, Преходно жилище, Кризисен център), 11 деца са били насочени от дирекции „Социално подпомагане“ (ДСП) за ползване на услугите „Спешна и заместваща грижа/Спешен прием“ към Комплекс за социални услуги за деца и семейства (КСУДС).

- През 2022 г. – 182 случая на непридружени деца, чужди граждани, включително деца бежанци, спрямо които са били предприети мерки за закрила по реда и условията на ЗЗДет., от които 162 момчета и 20 момичета. През 2022 г. 150 деца са ползвали социални услуги от резидентен тип (ЦНСТДБУ, Преходно жилище, Кризисен център), а 32 деца са били настанени при близки и роднини.

- През 2023 г. отделите „Закрила на детето“ в страната са работили по 120 случая на непридружени деца, чужди граждани, включително деца бежанци, спрямо които са били предприети мерки за закрила по реда и условията на ЗЗДет., от които 101 момчета и 19 момичета. За настаняване на непридружени деца, чужди граждани, включително деца бежанци, се използва изградения капацитет и ресурс на наличните социални услуги за деца в риск в страната. През 2023 г. 88 деца са ползвали социални услуги за резидентна грижа (ЦНСТДБУ, Кризисен център, Център за интегрирани услуги), а 32 деца са били настанени в семейства на близки и роднини..

Съществено място при изпълнението на Европейската гаранция за детето заемат реализираните мерки и дейности в контекста на реформата на грижата за деца и процеса на деинституционализация. Напредъкът на България по изпълнението на една от най-мощните реформи в социалната сфера, каквато е деинституционализацията на грижата за деца, е международно признат, като страната ни е пример за добра практика при реализирането ѝ. Най-същественният резултат от реформата е превесът на грижата в семейна среда.

Към момента функционират последните 4 дома за медико-социални грижи за деца, които се управляват от Министерството на здравеопазването и предстои те също да бъдат закрити. За целта през 2023 г. в Министерството на здравеопазването са сформирани две междуведомствени работни групи, които разработват планове за закриването на два от функциониращите към момента четири дома за медико-социални грижи за деца (ДМСГД-Кърджали и ДМСГД-Стара Загора). За подкрепа на процеса, като експертно консултативно звено към министъра на труда и социалната политика през м. септември 2023 г. е създаден и функционира Съвет за подпомагане на процеса по извеждане на децата, настанени в домовете за медико-социални грижи за деца в градовете Варна, Кърджали, Плевен и Стара Загора и предотвратяване на настаняването на деца в тези домове. Сред основните задачи на Съвета са да идентифицира затруднения, свързани с приключване на процеса на деинституционализация на децата от ДМСГД и да предложи мерки за тяхното преодоляване, разработване на методически насоки за подкрепа за недопускане на настаняването на деца в ДМСГД до окончателното им закриване и на насоки за работа и взаимодействие с местните общности, в които децата, изведени от ДМСГД, ще ползват услуги за резидентна грижа. Във фокуса на работата на Съвета е и развитие на приемна грижа за деца с увреждания и на заместваща грижа за децата от ДМСГД след тяхното преместване в семейна среда. В рамките на

Съвета са обсъждани въпроси, свързани с прекратяването на нови настанявания на деца в ДМСГД, в резултат на което със заповед на изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане от 30.11.2023 г. е преустановено настаняването на деца в ДМСГД – Кърджали.

През 2023 г. приключи изпълнението на дейностите по проект „Продължаваща подкрепа за деинституционализация на децата и младежите“ по ОПРЧР 2014-2020 г. който имаше за цел да продължи подкрепата на процеса на деинституционализация и да обезпечи подготовката за създаване и предоставяне на нови услуги в семейна среда и в общността. Чрез изпълнението на проекта е оказана подкрепа и подготовка на децата/младежите за самостоятелен живот в общността, включваща професионална ориентация, насочване за придобиване на умения за изграждане на трудови навици, избор на професия. В резултат на изпълнение на проектните дейности 1 919 деца и младежи, настанени в институции, са обхванати в интервенции за деинституционализация. Общо 513 деца и младежи са подкрепени за извеждане в общността чрез подкрепа от назначени медиатори за самостоятелен живот и професионална интеграция на целевата група.

По Оперативна програма „Региони в растеж“ (ОПРР) 2014-2020 г. за деинституционализация на грижите за деца за този период не са финансирани проекти. Приключили са 3 проекта на стойност 1,4 млн. лв. Подкрепени са 10 обекта на социалната инфраструктура в процеса на деинституционализация с капацитет на подпомогнатата инфраструктура, предназначена за грижи за децата или образование – 500 лица.

Също така, през 2023 г. са направени промени в Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане¹⁴, с които е регламентирана нова месечна целева помощ за покриване на първоначални потребности на младежите от 18- до 21-годишна възраст, които до навършване на тази възраст са ползвали социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа и я напускат за първи път. Размерът на тази помощ е линията на бедност за съответната година.

3.7. Други мерки за преодоляване на социалното изключване и борбата с детската бедност

Извън посочените водещи тематични области за подкрепа на децата и семействата и предвид многосекторния характер на детската бедност, съществен принос за изпълнението на Европейската гаранция за детето в национален контекст имат и редица други мерки, насочени към подобряване на достъпа до социални услуги за деца и техните семейства, подобряване на капацитета на системата за закрила на детето, предоставяне на материална и финансова подкрепа за семействата с деца от уязвими групи, създаване на условия за занимания със спорт и насърчаване на здравословна физическа активност чрез участие в организирани спортни дейности на деца в неравностойно положение, подкрепа на безработни родители с деца и др. Независимо, че повечето от тези мерки не са въведени в отговор на Препоръката на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето и изпълнението им предхожда приемането на националния План за действие, тяхното реализиране има добавена стойност за осигуряването на достъп за децата от уязвими групи до различни услуги.

Социалните услуги са сред основните инструменти за подкрепа на децата и семействата. Съществен е техният принос и при осъществяване на процеса на деинституционализация на грижата за деца. Към 31.12.2023 г. на територията на страната

¹⁴ Обн., ДВ, бр. 44 от 2023 г.

функционират 734 социални услуги за деца и семейства, делегирана от държавата дейност. Общият капацитет на социалните услуги е 18 989 места. Броят на социалните услуги за резидентна грижа е 308, с общ капацитет 3 667 потребители. Броят на социалните услуги за деца и семейства в общността е 426, с общ капацитет 15 322 места. В периода 2021-2023 г. са разкрити общо 88 социални услуги за деца като държавно делегирана дейност (76 консултативни услуги и 12 услуги за резидентна грижа).

Таблица 4: Социални услуги в общността за деца (към 31.12.2023 г.)

По данни на Агенцията за социално подпомагане

№	Вид социална услуга	Брой	Капацитет	Заети места
1.	Дневни центрове за деца и/или младежи с увреждания; деца и младежи с тежки множествени увреждания	91	2 540	2 547
2.	Дневни центрове за деца с увреждания; деца с тежки множествени увреждания; Дневен център за деца с увреждания (с програма Ранна интервенция на уврежданията)	10	258	191
3.	Дневни центрове за деца и младежи с увреждания – седмична грижа	6	143	142
4.	Дневни центрове за подкрепа на деца с увреждания и техните семейства	16	480	360
5.	Дневни центрове за подкрепа на деца с тежки множествени увреждания и техните семейства	1	30	25
6.	Дневни центрове за деца и пълнолетни лица с увреждания; Дневни центрове за деца и/или пълнолетни лица с увреждания; Дневни центрове за деца и/или пълнолетни лица с тежки множествени увреждания	13	395	272
7.	Центрове за социална рехабилитация и интеграция за деца	57	2 003	2 382
8.	Център за социална рехабилитация и интеграция за деца с увреждания (с програма Ранна интервенция на уврежданията); Център за социална рехабилитация и интеграция за деца (с програма Ранна интервенция на уврежданията)	5	265	157
9.	Център за социална рехабилитация и интеграция за деца от 0 до 7 години с интелектуални затруднения	1	30	14
10.	Центрове за социална рехабилитация и интеграция за деца и младежи	1	25	25
11.	Центрове за социална рехабилитация и интеграция; Центрове за социална рехабилитация за деца и лица	14	470	437
12.	Центрове за обществена подкрепа	162	7 446	7 741
13.	Център за обществена подкрепа/Общностен център за деца и семейства; Общностен център за деца и семейства	9	538	350

В областта на социалните услуги с приоритетно значение е изпълнението на реформата в сектора, като очакванията са тя да допринесе за значителна и положителна промяна за хората, както и до професионализиране на сектора с цел предоставяне на достъпни и качествени социални услуги. С оглед създаване на пълна мрежа от социални услуги в цялата страна в дългосрочен план е разработено предложение за Национална

карта на социалните услуги, което е в процес на обществено обсъждане и предстои да бъде внесено за приемане от Министерския съвет след приключване на съгласувателните процедури. Планирането на социалните услуги на национално ниво чрез Националната карта цели да осигури равен достъп до социални услуги на територията на цялата страна. В нея са включени всички социални и интегрирани здравно-социални услуги на общинско и областно ниво, за които се осигурява изцяло или частично финансиране от държавния бюджет, както и максималният брой потребители на тези услуги.

През разглеждания период са предприети действия за подобряване на качеството и ефективността на цялостната система за закрила на детето чрез законодателни промени и инициативи, както и за укрепване на междуинституционалното сътрудничество и ефективно взаимодействие. Сред приоритетните мерки е и развитието на приемната грижа и разширяването на обхвата ѝ. През 2023 г. приключи изпълнението на Операция „Приеми ме 2015“, финансирана по ОПРЧР 2014-2020 г., насочена към усъвършенстване и разширяване обхвата на приемната грижа и затвърждаване предоставянето ѝ на местно ниво като алтернативна форма за отглеждане на деца в риск в семейна среда. В рамките на проекта 7 784 деца са включени в услугата приемна грижа, като общият брой на приемните родители, при които е имало или има настанени деца, е 2 950. От 01.01.2024 г. стартира проект „Повишаване на капацитета на служителите на Агенцията за социално подпомагане във връзка с модернизирани системи за социална закрила“- Компонент 1, който е насочен към усъвършенстване и разширяване обхвата на приемната грижа и затвърждава предоставянето ѝ на местно ниво за отглеждане на деца в риск в семейна среда, поставяйки специален акцент върху развитието на „специализирана приемна грижа“ за деца с увреждания, в контекста на предстоящото закриване на последните 4 действащи ДМСГД в страната.

Децата и техните семейства имат достъп до различни форми на финансова подкрепа чрез специалното законодателство в тази област. Предоставянето на финансова подкрепа е важна част от политиките за децата и семействата в България и с принос за изпълнението на целите на Европейската гаранция за детето. Семейните помощи за деца, предоставяни по реда на ЗСПД, имат за цел да подпомогнат семействата при отглеждането на децата в семейна среда, като същевременно се насърчава тяхното предучилищно и училищно образование, достъпа до здравни грижи и др. По реда на ЗЗДет. и правилника за неговото прилагане се предоставят финансови помощи за подкрепа на децата в риск и техните родители или лицата, полагащи грижа за децата, в т.ч. помощите за превенция и реинтеграция, за отглеждане на дете от семейство на роднини или близки и приемни семейства, възнаграждения на професионални приемни семейства и добавка за деца с увреждания. Помощите по ЗСПД и ЗЗДет. се финансират единствено със средства от държавния бюджет по бюджетна програма „Подкрепа за децата и семействата“. За 2023 г. изразходваните средства по програмата са 589 698 596 лв.

Таблица 5: Брой получатели на помощи, отпускани по реда на Закона за семейни помощи за деца

№	Вид помощ	2021 г.	2022 г.	2023 г.
1.	Еднократна парична помощ при бременност	9 644	9 114	8 616
2.	Еднократна парична помощ при раждане на дете	60 352	59 581	56 221
3.	Еднократна помощ при осиновяване на дете	322	325	316
4.	Еднократна парична помощ за отглеждане на близнаци	1 869	2 015	1 862
5.	Еднократна парична помощ за отглеждане на	311 1-во и	195 1-во и	156 1-во и

	дете от майка студентка, учаща в редовна форма на обучение	250 2-ро плащане	183 2-ро плащане	117 2-ро плащане
6.	Месечни помощи за отглеждане на деца до навършване на една година (средномесечно)*	12 226	12 181	11 516
7.	Месечни помощи за деца до завършване на средно образование, но не повече от 20-годишна възраст (средномесечно)**	321 678 семейства с 509 008 деца	312 791 семейства с 456 491 деца	285 453 семейства с 449 978 деца
8.	Еднократна помощ за ученици записани в първи клас или са записани и продължават обучението си във втори, трети и четвърти клас	51 653 деца за учебната 2021/2022 г.	50 557 деца за учебната 2022/2023 г.	53 481 деца, записани в първи клас; 51 379 деца, записани във втори клас; 51 897 деца, записани в трети клас; 49 121 деца, записани в четвърти клас за учебната 2023/2024 г.
9.	Еднократна помощ за ученици записани в осми клас	49 543 деца за учебната 2021/2022 г.	48 937 деца за учебната 2022/2023 г.	47 763 деца за учебната 2023/2024 г.
10.	Месечни помощи за деца с трайни увреждания (средномесечно)	27 403	26 669	26 402
11.	Еднократна помощ за безплатно пътуване веднъж годишно с железопътния и автобусния транспорт в страната на многодетни майки	5 789	5 601	5 062
12.	Месечни помощи за дете без право на наследствена пенсия от починал родител (средномесечно)	1 801	2 027	2 201

По данни на АСП

(*) Помощта е получена в натура под формата на ваучери от 1 393 през 2021 г., от 1 465 майки през 2022 г. и от 1 401 майки през 2023 г.;

(**) Помощта е получена в натура под формата на ваучери от 2 015 семейства с 2 246 деца през 2021 г., от 2 025 семейства с 2 245 деца през 2022 г. и от 1 952 семейства с 2 162 деца през 2023 г.

Освен по ЗСПД, финансова подкрепа се предоставя и по Закона за социално подпомагане, който е общ закон, уреждащ социалното подпомагане, на което имат право нуждаещите се лица, включително семействата с деца. По информация, предоставена от АСП, през 2023 г. с месечни помощи в страната са подпомогнати средномесечно 20 554 лица и семейства, в т.ч. и семейства с деца. За периода м. януари – м. декември 2022 г. средномесечно са обхванати 19 620 случая. Отчетено е увеличение средномесечно с 934 (около 5%). През 2021 г. с месечни помощи в страната са подпомогнати средномесечно 22 936 лица и семейства, в т.ч. и семейства с деца.

Подкрепата на родителите с деца, включително създаването на възможности за по-доброто съвместяване на професионалния с личния живот на родителите, е също част от цялостната политика за подкрепа на децата и семействата и насърчаване на детското благосъстояние. Съгласно Закона за насърчаване на заетостта се реализират мерки, подпомагащи безработните лица от групите в неравностойно положение, включително и безработните самотни родители (осиновители) и/или майки (осиновителки) с деца до 5-годишна възраст, като се стимулират финансово работодателите, които ги наемат на работа.

Таблица 6: Брой включени в заетост по насърчителна мярка по чл. 53а от Закона за насърчаване на заетостта

Насърчителна мярка по чл. 53а от ЗНЗ за самотни родители (осиновители) и/или майки (осиновителки) с деца до 5-годишна възраст	06.2021 г. - 12.2021 г. /брой лица/	2022 г. /брой лица/	2023 г. /брой лица/¹⁵
Разкрити работни места	98	261	0
Включени в заетост лица, от тях:	116	251	6
- Самотни родители (осиновители) с деца до 5-годишна възраст	22	49	0
- Майки (осиновителки) с деца до 5-годишна възраст	94	202	6

По данни на Агенцията по заетостта

В рамките на изпълнявания от Агенция по заетостта (АЗ) проект „Родители в заетост“ по ОП РЧР 2014-2020 г., който има за основна цел осигуряване на по-добро съвместяване на професионалния с личния живот на родителите с деца от 0 до 12 годишна възраст, за периода м. юни 2021 г. – 29 декември 2023 г., когато е и датата на приключване на проекта, в трудово посредничество са включени 28 родители. От 01.01.2023 г. АЗ започна изпълнението на проект „Родители в заетост“ в рамките на ПРЧР 2021-2027 г. За периода от м. март, когато е започнал приемът на заявление за участие в проекта, до м. декември 2023 г. общо 213 родители са включени в трудово посредничество по проекта. В рамките на дейностите по проекта родителите могат да се подпомагат за започване на работа съобразно потребностите им, посредством професионално ориентиране и мотивиране за активно поведение на пазара на труда, както и насочване към конкретен работодател и/или предхождащо заетостта обучение, заявено от работодателя. Всички родители, одобрени за включване в проекта, които не са заети или не са самоосигуряващи се лица, е необходимо да бъдат включени в трудово посредничество за срок до 4 месеца. В случай, че и двамата родители са безработни, те задължително се включват в дейности по трудово посредничество и се насочват към работодатели с цел осигуряване на заетост, като през това време за детето/децата се осигурява грижа от детегледач по проекта.

Успоредно с мерките за насърчаване на здравословното хранене, което е сред тематичните области на Европейската гаранция за детето и националния план за действие, се полагат усилия за създаване на условия за занимания със спорт и

¹⁵ Поради късното приемане на Националния план за действие по заетостта през 2023 г. (РМС № 621 от 14.09.2023 г.), чрез който се финансират програмите и насърчителните мерки за заетост, последните се изпълняват в ограничен обем.

насърчаване към здравословна физическа активност чрез участие в организирани спортни дейности на деца от уязвими групи. В тази връзка ежегодно се изпълняват програми като „Спорт за деца в риск“ за реализиране на безплатни спортни занимания за деца в риск, „Спорт за децата в свободното време“ с оглед подобряване на тяхното здраве, физическа дееспособност и спортно развитие, както и се провеждат ученически игри за ученици с увреден слух, нарушено зрение, физически увреждания и увреждания на централната нервна система. Данните от изпълнението на програма „Спорт за деца в риск“ през последните години показват, че през 2021 г. са обхванати 174 деца, като не по-малко от 50 % от децата във всяка група са идентифицирани като деца в риск; през 2022 г. са обхванати приблизително 200 деца, от които 169 са идентифицирани като деца в риск; през 2023 г. обхванати са около 210 деца, от които 145 са идентифицирани като деца в риск. През 2021 г. по програма „Спорт за децата в свободното време“ са проведени над 27 000 спортни занимания, в които са включени около 4 300 деца; през 2022 г. са проведени 22 416 спортни занимания, в които са включени около 3 621 деца, а през 2023 г. общият брой над участници е 6 025, като е предоставена възможност на децата да участват в минимум 72 спортни занимания два или три пъти седмично за период от 6 месеца и да практикуват безплатно избран от тях вид спорт.

Във фокуса на предприеманите действия е създаването на условия за упражняване на правото на децата да изразяват мнение и отношение по въпросите, които ги касаят. През разглеждания период Съветът на децата като консултативен орган към председателя на ДАЗД на детето продължи да участва активно в различни дейности и събития, изразявайки мнения и становища по документи и теми, свързани с правата на децата. За периода м. юни 2021 г. – м. януари 2024 г. са проведени 11 редовни заседания на Съвета на децата, в рамките на които са обсъдени следните теми: детското и младежко участие през глобалната младежка платформа дигиталната платформа U-Report; вредите от употребата на райски газ и „дизайнерската дрога“; киберсигурността и рисковете за децата“; изменението на климата и как това влияе на правата на децата и др. Както бе посочено в първи раздел, на заседание на Съвета на децата бе разгледан проектът на Плана за действие в изпълнение на Препоръката на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030), като бяха направени конкретни предложения относно изпълнението на заложените дейности и мерки. Сред обсъдените от децата документи са и Наредбата за специализирана закрила на деца на обществени места, Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца, Националната стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа. През 2022 г. се проведе допитване до Съвета на децата по темата „Децата и войната“, като направените предложения бяха представени на конференция „Lex Talks Децата и войната“.

Държавната агенция за закрила на детето съвместно с МТСП проведе инициативата „Гласът на децата и техните семейства“. Инициативата включва поредица от дискусии, които се проведеха с различни целеви групи деца (деца от ромски произход, деца, извършили противообществени прояви и настанени във ВУИ, деца със специални потребности, деца от предучилищна възраст, деца с изявени дарби, деца на възраст 15-17 г. и др.).

По информация, предоставена от ДАЗД за дейността на Националната телефонна линия за деца (НТЛД) 116 111, в периода 14.06.2021 г. – 29.01.2024 г. са постъпили общо 71 798 обаждания. Проведените консултации за оказване на подкрепа по НТЛД са 21 148, като 12 052 са с деца. Тестовите обаждания от деца са 23 925, а лицата, потърсили информация, са 870. Данните показват, че за посочения период са проведени 5 629 консултации с момичета, 5 139 с момчета. Обажданията от майки са 1 038, а 314 са подадените сигнали, обажданията от бащи са 1 701, а подадените от тях сигнали са 305. Общият брой на сигналите за посочения период е 2 890, като 171 са подадени от

момчета, 118 – от момчета, 11 – от група деца и 1 – от дете, без да е идентифициран пол. Децата и възрастните са посочили, че насилието най-често се извършва в биологичното семейство – при 1 772 от сигналите, като в 891 от сигналите за извършители са посочени майките, бащите – в 532 от сигналите.

4. Индикатори, цели и мониторинг

В Националната рамка за мониторинг и оценка на изпълнението в България на Европейската гаранция за детето са включени индикатори към всички тематични области на националния План за действие и към всеки един от тях са заложили междинни и целеви стойности, които да бъдат постигнати. Прегледът на техните стойности през последните години откроява положително развитие спрямо базовата 2021 г., свързано с разширяването на обхвата на децата от 0 до 7 години в образование и грижи в ранна детска възраст и намаляването на дела на преждевременно напусналите образование и обучение. Намалява и броят на децата в резидентна грижа, като същевременно се увеличава броят на подкрепените деца и родители/лица, полагащи грижа чрез социални услуги за превенция, ранна интервенция, информиране и консултиране, терапия и рехабилитация, обучение и други услуги в общността.

През периода 2021-2023 г. е постигнат междинният показател за 2025 г., с който се отчита изпълнението на Специфична цел 9 „Намаляване на детската смъртност“. Детската смъртност намалява от 5.6‰ за 2021 г. на 4.8‰ за 2022 г. Независимо от ежегодната положителна тенденция за намаляване на детската смъртност, то тя продължава да е по-висока от средната за ЕС (3.2‰). Следва да се вземе предвид, че този показател е индикатор за качеството на медицинската помощ, но върху него влияят и жизнения стандарт и здравната култура на населението.

За периода 2021-2023 г. се отчита ръст по отношение на обхванатите деца със задължителни имунизации съгласно Националния имунизационен календар от 91 на 93%. По този начин е постигнат междинният показател за 2025 г. на специфична цел 10 „Повишаване обхвата на децата със задължителни имунизации“, който е 93%.

За периода 2021-2023 г. се отчита намаление в броя на раждания от момчета под 19 години – от 4 408 на 4 241, както и ръст с 37 % по отношение на разширяването на обхвата на децата с увреждания, които са ползвали комплексни здравни услуги в Центровете за комплексно обслужване за деца с увреждания и хронични заболявания. По отношение на показателя за намаляване на процента деца, родени с ниско тегло, се наблюдава повишение на неговата стойност от 9,7% през 2020 г. на 9,9% през 2022 г.

През 2023 г. се отчита покачване в дела на децата в риск от бедност или социално изключване (с 0,9 п.п. спрямо 2019 г.), както и на дела на бедните сред домакинствата с три и повече деца и дела на бедните сред самотните родители с деца. Продължава и негативната тенденция всяко десето дете в страната да е родено от майка в тийнейджърска възраст, което поставя остро въпроса за необходимостта от системни здравни и здравно-образователни услуги за младите хора (виж Таблица 6).

В Плана за действие в анализа на целевите групи, техния профил и бариерите, които те срещат по отношение на достъпа им до основни услуги, е отбелязана липсата на официална статистика или разпокъсаността на наличните данни за отделните групи деца. Предвид това, в Плана за действие е изведена необходимостта от наличието и функционирането на надеждна база данни за броя и профила на отделните групи деца в неравностойно положение, отчитайки различните фактори и рискове, пред които те са изправени. В тази връзка, в оперативния план за периода 2023-2024 г. са заложили дейности, свързани с разширяване и надграждане на националната рамка за мониторинг

и оценка на изпълнението на Европейската гаранция за детето с цел обхващане на ключови показатели по различните секторни политики за деца и семейства и по-добро наблюдение на ситуацията на децата и семействата. Както бе посочено в първи раздел, в процес на обсъждане са допълнителни дейности в изпълнение на Европейската гаранция за детето, които са идентифицирани като приоритетни и необходими за осигуряването на реален достъп на децата от уязвими групи до ключови услуги. Една от тези дейности е свързана с дефинирането на екстремната бедност и картографирането на децата в екстремна бедност, което е от ключово значение както за информационното обезпечаване, така и за по-доброто планиране на политиките и мерките за подкрепа на децата.

Таблица 7: Национална рамка за мониторинг и оценка на изпълнението в България на Европейската гаранция за детето и за събиране на данни (последни актуални данни)

Цели	Индикатори	Източник на информация	Периодичност и географски обхват на събиране на данни	Базова стойност	Текуща стойност (последни налични данни)	Междинна стойност към 2025 г.	Целева стойност към 2030 г.
Намаляване на дела на децата в риск от бедност или социално изключване	Дял на децата в риск от бедност или социално изключване	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	33,0% (2021 г.)	33,9% ¹⁶ (2023 г.)	26,0%	21,0%
	Дял на децата в риск от бедност	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	24,2% (2021 г.)	26,9% (2023 г.)	22,0%	18,0%
	Дял на децата, живеещи в тежки материални и социални лишения (7 от 13 показатели)	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	20,0% (2021 г.)	19,0% (2023 г.)	17,0%	15,5%
Намаляване на дела на бедните сред домакинствата с три и повече деца	Дял на бедните сред домакинствата с три и повече деца	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	49,3% (2021 г.)	55,2% (2023 г.)	45,3%	37,5%
Намаляване на дела на бедните сред самотните родители с деца	Дял на бедните сред самотните родители с деца	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	35,7% (2021 г.)	42,8% (2023 г.)	31,0%	25,0%

¹⁶ Данните не са окончателни. Съгласно Календара за разпространение на резултатите от статистическите изследвания датата за публикуване на данните от изследването „Статистика на доходите и условията на живот“ (SILC2023) е 26 април 2024 г.

Цели	Индикатори	Източник на информация	Периодичност и географски обхват на събиране на данни	Базова стойност	Текуща стойност (последни налични данни)	Междинна стойност към 2025 г.	Целева стойност към 2030 г.
Разширяване на обхвата на децата от 0 до 7 години в образование и грижи в ранна детска възраст	Дял на децата на възраст 0-2 години, които посещават ОГРДВ ¹⁷	НСИ	Годишно/България	20,6% (2021 г.)	22,3% (2022 г.)	22,0%	25,0%
	Нетен коефициент на записване на децата в образователната система от 3 години до постъпването им в първи клас ¹⁸	НСИ	Годишно/България	80,4% (2021/2022 г.)	88,8% ¹⁹ (2022/2023 г.)	84,3%	86,3%
Намаляване на дела на преждевременно напусналите образование и обучение	Дял на преждевременно напусналите образование и обучение	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	12,2% (2021 г.)	10,3% (2022 г.)	10,2%	7%
Намаляване на дела на учениците с резултати, по-ниски от критичните (средно за трите области на	% 15-годишни със слаби резултати средно за трите области: четене, математика, природни науки	Програма за международно оценяване на учениците (PISA) на ОИСР	На всеки три години/ЕС-27	46,0% (2018 г.); - 47,1% за четене; - 44,4% за математика;	51,5% (2022 г.); - 52,9% за четене; - 53,6% за математика;	36,0%	25,0%

¹⁷ Във възрастовия диапазон от 0 до 2 години се включват всички деца до навършване на 3 години.

¹⁸ При изчислението на коефициентите са включени и децата на 6 години, които са записани в първи клас.

¹⁹ Целевата стойност е достигната. Резултатът се получава поради използването на ревизирани данни за населението на база на резултатите от Преброяване 2021 при изчислението на коефициента за 2022/2023 г. Налице е прекъсване на динамичния ред.

Цели	Индикатори	Източник на информация	Периодичност и географски обхват на събиране на данни	Базова стойност	Текуща стойност (последни налични данни)	Междинна стойност към 2025 г.	Целева стойност към 2030 г.
изследването PISA - четене, математика и наука)				46,5% за природни науки.	- 48,0% за природни науки.		
Намаляване на броя на децата в резидентна грижа	Брой на децата, настанени в услуги за резидентна грижа	АСП	Годишно/България	3 022 (2021 г.)	2 752 (2023 г.)	2 600	2 000
Увеличение на броя подкрепени деца и родители/полагащи грижа чрез социални услуги за превенция, ранна интервенция, информиране и консултиране, терапия и рехабилитация, обучение и други услуги в общността	Брой потребители на социалните услуги за деца и семейства (консултативни, за превенция и ранна интервенция, дневна грижа), финансирани от държавния бюджет	АСП	Годишно/България	11 795 (2021 г.)	15 265 (2023 г.)	14 000	20 000
Намаляване на детската смъртност	Детска смъртност при новородени	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	5,6 на 1000 (2021 г.)	4,8 на 1000 (2022 г.)	4,8 на 1000	3,1 на 1000
Повишаване обхвата на децата със задължителни имунизации	Имунизационен обхват с основни имунизации	НЦОЗА/СЗО	Годишно/ЕС-27	90% (2021 г.)	93% (2023 г.)	минимум 93%	минимум 95%

Цели	Индикатори	Източник на информация	Периодичност и географски обхват на събиране на данни	Базова стойност	Текуща стойност (последни налични данни)	Междинна стойност към 2025 г.	Целева стойност към 2030 г.
Намаляване на броя на раждания от момичета под 19 години	Брой раждания от момичета на възраст под 19 години	НСИ	Годишно/България	4 408 (2021 г.)	4 241 (2022 г.)	2 100	1 100
Разширяване на обхвата на децата с увреждания, ползващи социални, здравни, социални и интегрирани здравно-социални услуги	Брой на децата с увреждания, ползващи социални, здравни и интегрирани здравно-социални услуги	МЗ, АСП	Годишно/България	7 587 (2021 г.)	7 965 (2023 г.)	9 000	10 000
Намаляване на процента на децата с наднормено тегло и със затлъстяване	% деца, родени с ниско тегло	НЦОЗА	Годишно/България	9,7% (2020 г.)	9,9% (2022 г.)	9,7%	9,2%
	% деца от 1 до 4 години с наднормено тегло (свръхтегло + затлъстяване)	НЦОЗА	На всеки пет години/България	12% (2020 г.)	-	12%	11,4%
	% деца от 5 до 19 години с наднормено тегло (свръхтегло + затлъстяване)	НЦОЗА	На всеки пет години/България	32% (2020 г.)	-	32%	30,4%
	% деца от 1 до 4 години със затлъстяване	НЦОЗА	На всеки пет години/България	2,1% (2020 г.)	-	2,1%	2,0%

Цели	Индикатори	Източник на информация	Периодичност и географски обхват на събиране на данни	Базова стойност	Текуща стойност (последни налични данни)	Междинна стойност към 2025 г.	Целева стойност към 2030 г.
	% деца от 5 до 19 години със затлъстяване	НЦОЗА	На всеки пет години/България	12,8% (2020 г.)	-	12,8%	12,2%
Намаляване на пренаселеността на жилищата	Степен на прекомерна тежест на разходите за жилище при деца, изложени на риск от бедност	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	29,5% (2021 г.)	36,4% (2023 г.)	27,5%	25,5%
	Пренаселеност при деца, изложени на риск от бедност	НСИ, Евростат	Годишно/ЕС-27	75,9% (2021 г.)	70,3% (2023 г.)	70,0%	65,0%

* В рамката са представени актуални данни по отделните индикатори с цел проследяване на тяхната динамика и съпоставяне с базовите им стойности.

* По отношение на индикаторите, формулирани към СЦ „Намаляване на процента на децата с наднормено тегло и със затлъстяване“, не са налични по-актуални стойности от заложените базови стойности за 2020 г. По тези показатели се събира информация на всеки пет години.

5. Финансиране

Изпълнението на мерките в националния план за действие се финансира основно със средства от държавния бюджет и Европейските структурни и инвестиционни фондове чрез Програма „Образование“ 2021-2027 г., ПРЧР 2021-2027 г., Програма „Развитие на регионите“ (ПРР) 2021-2027 г., Програма за храни и основно материално подпомагане 2021-2027 г., както и други източници.

От Европейските фондове конкретно за целите на изпълнение на Гаранцията в България са планирани средства, както следва:

- Програма „Образование“ 2021-2027 г. – 198 829 711 лв.;
- Програма „Развитие на човешките ресурси“ 2021-2027 г. – 81 281 936 лв.;
- Програма „Развитие на регионите“ 2021-2027 г. – 897 517 471, 79 лв.: общ бюджет за мерки, свързани с образователна, здравна, социална инфраструктура и за подобряване на жилищните условия на маргинализираните групи, включително роми, част от които имат отношение към целите на изпълнение на Гаранцията за детето в България;
- Програма за храни и основно материално подпомагане 2021-2027 г. – 13 140 000 лв. (индикативно).

От държавния бюджет се финансират всички видове дейности, свързани с безплатно здравеопазване, предучилищно и училищно образование, грижа в ранна детска възраст, предоставяне на социални услуги на деца и техните семейства, различни видове социално и семейно подпомагане, данъчни облекчения, пенсии и обезщетения и други. Така например, ежегодно от държавния бюджет се отделя съществен ресурс за финансова подкрепа на децата и техните семейства, като изразходваните средства по програма „Подкрепа за децата и семействата“ са, както следва: за 2021 г. – 553 411 592 лв.; за 2022 г. – 583 170 546 лв.; за 2023 г. – 589 698 596 лв. За 2024 г. по програмата са планирани средства в размер на 687 170 000 лв. Налице е ежегодно нарастване и на средствата за финансиране на социалните услуги, които са делегирани от държавата дейности. За 2021 г. осигурените от държавния бюджет средства за финансиране на социални услуги, делегирани от държавата дейности (общо за деца и за пълнолетни лица), са в размер на 421 927,2 хил. лв., като те са увеличени със 138 020 000 лв. или 45,0% спрямо тези за 2020 г. За 2022 г. средствата за социални услуги, делегирани от държавата дейности, също са увеличени значително и са в размер на 533 666,2 хил. лв. (със 111 500 000 лв. спрямо 2021 г.). В Закона за държавния бюджет на Република България за 2023 г. средствата за всички социални услуги, които са делегирани от държавата дейности, са в размер на 644 784,7 хил. лв. За 2024 г. са осигурени средства за финансиране на социални услуги, делегирани от държавата дейности в размер на 902 666,2 хил. лв.

Разчетените средства от държавния бюджет за системата на предучилищното и училищното образование за 2021 г. са 4 445,9 млн. лв., за 2022 г. – 4 941,2 млн. лв., за 2023 г. – 5 881,9 млн. лв. В рамките на разчетените средства за училищното и предучилищното образование са финансирани следните основни дейности:

1. Издръжка на дейностите по възпитание и обучение на децата и учениците. Общият размер на разчетените средства, с които се осигуряват разходите за възнаграждения и за издръжка на образователния процес в детските градини и училищата, е както следва: за 2021 г. – 3 060,5 млн. лв., за 2022 г. – 3 341,4 млн. лв., за 2023 г. – 4 128,7 млн. лв.

2. Подпомагане на равния достъп и подкрепа за личностно развитие на децата и учениците. Общият размер на разчетените за 2021 г. средства е 689,7 млн. лв., за 2022 г.

– 882,0 млн. лв., за 2023 г. – 1 081,2 млн. лв. Тези средства включват и мерките за приобщаващо образование на деца и ученици със СОП, като за 2021 г. те възлизат на 90,3 млн. лв., за 2022 г. – 114,5 млн. лв., за 2023 г. – 146,9 млн. лв.; както и средствата за училища и детски градини с концентрация на деца от уязвими групи – за 2021 г. – 34,7 млн. лв., за 2022 г. – 34,7 млн. лв., за 2023 г. – 39,4 млн. лв. Тези средства са насочени към осигуряването на допълнителен персонал и/или допълнителни занимания, както и за подпомагане на достъпа до образование и предотвратяване на риска от отпадане от системата на предучилищното и училищното образование на децата и учениците от уязвими групи. Ресурсите за равен достъп включват и средствата за ученически стипендии, ученически общежития, познавателни книжки, учебници и учебни комплекти за безвъзмездно ползване от учениците от I-VII клас и децата от подготвителните групи, подпомагане храненето на децата от подготвителните групи и на учениците от I - IV клас. Основните направления са за транспорт на децата в задължителна предучилищна възраст и за учениците от населени места, в които няма детска градина или училище, дейности за развитие на интересите, способностите, компетентностите и изявата в областта на науките, технологиите, изкуствата и спорта на децата и учениците, както и за кариерно ориентиране, осъществявано от центрове за подкрепа на личностното развитие

Налице е ежегодно нарастване на средствата за финансиране на здравните услуги за майчино и детско здраве. По данни на НЗОК по програма „Детско здравеопазване“ са изразходвани 47 350 711 лв. за 2021 г., 70 450 040 лв. г. за 2022 г. и 80 851 070 лв. за 2023 г. По програма „Майчино здравеопазване“ са изразходвани 4 939 211 лв. за 2021 г., 6 441 163 лв. за 2022 г. и 6 697 392 лв. за 2023 г. За лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни за домашно лечение на деца до 18 г., включително и за децата с редки болести, са изразходвани 67 813 050 лв. за 2021 г., 87 829 484 лв. за 2022 г. и 92 341 604 лв. – до месец октомври на 2023 г. За комплексното обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания от бюджета на МЗ са изразходвани 10 676 637 лв. за 2021 г., 14 102 062 лв. за 2022 г. и 16 427 652 лв. за 2023 г. За извършване на задължителни и целеви имунизации и реимунизации, биопродукти за извършване на постекспозиционна профилактика и медицински изделия от бюджета на МЗ са изразходвани 30 921 103 лв. за 2021 г., 27 794 578 лв. за 2022 г. и 33 609 917 лв. за 2023 г. За изпълнението на дейностите по майчино и детско здраве, финансирани през Националната програма за майчино и детско здраве 2021-2030 г., са изразходвани 3 725 246 лв. за 2021 г., 4 214 514 лв. за 2022 г. и 4 366 391 за 2023 г. За 2024 г. от бюджета на НЗОК са осигурени 79 310 654 лв. по програмите „Детско здравеопазване“ и „Майчино здравеопазване“, а от бюджета на МЗ са изразходвани 16 896 000 лв. за комплексното обслужване на децата с увреждания и хронични заболявания и 6 690 000 лв. за дейностите по майчино и детско здраве, финансирани по Националната програма за майчино и детско здраве 2021-2030 г. През 2024 г. са осигурени средства в размер на 48 000 000 лв. за закупуване на ваксини за извършване на задължителни и целеви имунизации и реимунизации, биопродукти за извършване на постекспозиционна профилактика и медицински изделия за приложението им.

В изпълнение на Европейската гаранция за детето в Програма „Развитие на човешките ресурси“ 2021-2027 г. са заложили 81 281 936 лв., които са програмирани в рамките на операция „Бъдеще за децата“. „Бъдеще за децата“ е първата мярка, с която стартира изпълнението на националния план за действие в изпълнение на инициативата. Предвидените дейности включват превенция на здравето и здравна профилактика, включително превенция на ранни бракове и раждания, семейно планиране, подготовка за образователната система и други според идентифицираните нужди, патронажна грижа за деца от 0 до 3 г., услуги за ранно детско развитие и здравно-социални услуги за деца

и младежи, включително с увреждания, консултиране и посредничество на пазара на труда и обученията и супервизия на служителите. Предвид хоризонталния ѝ характер, изпълнението на операцията е ключово за постигане на целите на плана в цялост. Очакванията са най-малко 22 хиляди деца да подобрят условията си на живот.

По Програма „Развитие на човешките ресурси“ 2021-2027 г. основно се финансират мерки за осигуряване на подкрепа за подобряване на грижата за деца в ранна детска възраст, развитие на здравни и интегрирани здравно-социални услуги с цел превенция на усложненията при деца с увреждания, затруднения в развитието и хронични заболявания, мерки за превенция на ранните бракове и раждания и индивидуална подкрепа за непълнолетни майки/бременни и техните деца, подкрепа за младежите, напускащи алтернативна грижа и други. Същевременно за постигане на целите по Гаранцията допринасят и други инвестиции по програмата, като мерките за подобряване на капацитета в социалната система, мерките за подкрепа на човешките ресурси в сферата на здравеопазването, мерките за заетост, квалификация и обучение на родители, мерките за подкрепа на съчетаването на професионалния и семейния живот и други. Към момента от ЕСФ се финансират и мерките за деинституционализация на грижата за деца.

По Програма „Образование“ 2021-2027 г. основно ще бъдат финансирани мерки за подкрепа за личностно развитие в предучилищното и училищното образование, превенция на тормоза и насилието и намаляване агресията в училищата, създаване на условия за достъп до образование чрез преодоляване на демографски, социални и културни бариери, мерки на общинско ниво за десегрегация на училищата, превенция на вторичната сегрегация и против дискриминацията, мерки за утвърждаване на интеркултурното образование чрез култура, наука и спорт и други.

Общият бюджет на процедура „Обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в предучилищното образование“ по Програма „Образование“ с конкретен бенефициент МОН е 105 400 000 лв., от които за дейности с принос за изпълнението на Гаранцията за детето – 24 111 999 лв. от ЕСФ+ или общо 29 226 222 лв. (ЕСФ+ и национално съфинансиране), съгласно сключения на 15.02.2024 г. договор за безвъзмездна финансова помощ.

Общият бюджет на процедура „Обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в училищното образование“ по Програма „Образование“ с конкретен бенефициент МОН е 151 123 000 лв. за изпълнение на проект „Успех за теб“. Планираните по проекта средства за целите на Европейската гаранция за детето са в размер на 85 634 907 лв., от които от ЕСФ+ 70 млн. лв. и национално съфинансиране 15 млн. лв. Изплатените/верифицираните средства към края на 2023 г. са на обща стойност 689 712 лв.

Общият бюджет на процедура „Утвърждаване на интеркултурното образование чрез култура, наука и спорт“ по Програма „Образование“ е 31 123 577 лв. (ЕСФ+ и национално съфинансиране).

По Програма „Развитие на регионите“ 2021-2027 г. основно ще бъдат финансирани мерки, свързани с образователна, здравна, социална инфраструктура и за подобряване на жилищните условия на маргинализираните групи, включително роми. За периода м. юни 2021 – 31.12.2023 г. по Оперативна програма „Региони в растеж“ (ОПРР) 2014-2020 г. не са финансирани проекти за образователна инфраструктура. Приключили са 18 проекта на стойност 114,6 млн. лв. Модернизирани са 81 образователни институции с капацитет на подпомогнатата инфраструктура, предназначена за грижи за децата или образование 38 904 лица и представители от маргинализираните групи, ползващи модернизирания образователна инфраструктура – 3 632 лица.

По Програма за храни и основно материално подпомагане 2021-2027 г. основно ще бъдат финансирани мерки за осигуряване на достъп до пълноценно хранене на всички нуждаещи се деца и за предоставяне на материална и финансова подкрепа за семействата с деца от уязвими групи. Планираните средства за предоставяне на ваучер/карта за детска кухня на семейства с деца от 10 месеца до 3 годишна възраст от уязвими групи по Програмата са в размер на 7 153 272 лв. до 2025 г. Размерът на предвиденото финансиране за осигуряване на подкрепа чрез закупуване на пакети с необходими базови продукти за новородени деца от бедни и рискови семейства, идентифицирани от органите по социално подпомагане, е 1 818 000 лв. до 2025 г.

6. Научени уроци и бъдещо развитие

Дейностите по изпълнение на Европейската гаранция за детето са в процес на реализация още преди формалното приемане на националния План за действие и на първия двугодишен оперативен план за периода 2023-2024 г. През този близо тригодишен период от време светът и България са се променили, което неминуемо се отразява върху националните политики за децата и семействата.

Основните научени уроци могат да бъдат обособени в няколко направления:

➤ Необходимост от популяризиране и промотиране на Европейската гаранция за детето като инструмент за подкрепа на нуждаещите се деца в различни области на политиката, тъй като обществото все още не я припознава достатъчно като национална, а като външна европейска инициатива. Подобна необходимост бе идентифицирана и в рамките на МРГ на високо ниво, като отговорните институции, представени в нея, са поели ангажимент да съдействат и да предприемат конкретни стъпки за популяризиране и разясняване целите на инициативата. За тази цел могат да се организират не само специализирани събития, но и действия от сферата на конкретната работа на институциите – например, за засилване на осведомеността може да бъдат привлечени здравните медиатори в ромските общности или при провеждането на планирани вече обучения на всички органи по закрила на детето в 28-те области на страната да се включат и действия за популяризиране на Европейската гаранция на местно ниво. По посока подобряване на взаимодействието между институциите се предвижда провеждането на срещи между техните представители в процеса на планиране на проектни предложения още преди тяхното стартиране.

➤ Във връзка с горното може да се коментира и разбирането на „бедността“, тъй като широко разпространено е убеждението, че за преодоляването ѝ са необходими предимно подкрепа на доходите и материално/социално подпомагане. В отговор на комплексния и многостранен характер на детската бедност са заложили мерки и дейности за нейното преодоляване и в редица други секторни стратегии, програми и документи, засягащи въпроси в областта на пазара на труда и насърчаването на заетостта, съвместяването на професионалния и семейния живот, образованието, ранното детско развитие, здравеопазването, жилищното настаняване, организацията на всекидневието, отдиха и свободното време на детето и др. Много от тези дейности имат текущ характер и са нормативно регламентирани в сферата на дейност на съответните институции, затова осъзнаването и целенасоченото им изпълнение като дейности, адресиращи различни аспекти на бедността, би допринесло за прекъсването на порочния кръг на предаване на бедността и неравностойното положение от поколение на поколение.

➤ Продължава да се отбелязва липсата на официална статистика или разпокъсаността на наличните данни с оглед обхващането на различните измерения на бедността и социалното изключване сред децата и спецификите на отделните уязвими групи. За тази цел и предвид многосекторния характер на политиката за децата и

семействата, е необходима координация и обмен на информация между различни държавни институции и органите на местна власт.

➤ Като положителна може да се разглежда установената практика на координация на действията на заинтересованите страни чрез създаването на формален орган за управление – Междуведомствена работна група на високо ниво за управление и координация на процеса по изпълнение на плана, председателствана от министъра на труда и социалната политика, а за подпомагане на координацията и мониторинга на процеса по изпълнение на плана е създадена Постоянна експертна работна група, която се председателства от националния координатор по Европейската гаранция за детето. Координационната структура отчита многосекторния характер на политиката за намаляване на детската бедност и необходимостта от пълноценното ангажиране на всички отговорни министерства и институции и по-тясното припознаване на техните ангажименти. Разчита се и на ролята на органите на местната власт, социалните партньори, представителите на гражданския сектор, на академичните среди и др.

➤ Въпреки отчетените положителни резултати от досегашното изпълнение на Европейската гаранция за детето и предприетите мерки за подкрепа на децата и семействата в обхвата на редица секторни политики, налице са предизвикателства, които са в основата на планирането на бъдещи мерки и приоритизирането на политиките:

- прилагане на интегрирани мерки за подкрепа на деца и семейства и укрепване на междуинституционалното сътрудничество – ясно дефиниране на ролите на заинтересованите страни;
- засилване на ролята на местните власти в процеса на планиране и изпълнение на мерките и развиване на механизми за координация на местно ниво по аналог на действащите на национално ниво механизми;
- повишаване на капацитета както на системата, така и на специалистите, работещи директно с деца и семейства;
- прилагане на таргетираны мерки за осигуряване на достъп на най-нуждаещите се деца до основни услуги;
- засилване на фокуса върху услугите за превенция, реинтеграция и подкрепа в семейството;
- успешното изпълнение на Европейската гаранция за детето изисква широка обществена подкрепа, което налага повишаване на обществената осведоменост и включване на местните общности в подкрепа на процеса.

В резултат на натрупания опит и препоръки при изпълнението на Гаранцията в национален контекст бяха направени изводи относно доразвиване на определени елементи от Плана, които ще бъдат отчетени при разработването на следващите двугодишни оперативни планове. В тази връзка беше обърнато внимание и на постиженията на други държави членки от ЕС. Конкретно в Португалската република бяха разгледани добри практики във връзка с изпълнението на Европейската гаранция за детето, като се обмисля тяхното трансфериране и прилагане в национален контекст. Както беше посочено, в рамките на МРГ за управление и координация на процеса по изпълнението на Плана за действие, са предложени допълнителни дейности, които целят да подобрят достъпа на децата в нужда до ключови услуги: осигуряване на безплатно здравословно хранене в училищата за учениците от най-уязвимите групи, с фокус върху т.н. топъл обяд, осигуряване на подходящо жилищно настаняване, с фокус върху мерките за социални жилища, дефиниране на екстремната бедност и картографиране на децата в екстремна бедност и др.

Научените до момента уроци и идентифицираните проблеми и области на подобрене ще бъдат взети предвид при планирането на мерките и дейностите за

последващото изпълнение на Европейската гаранция за детето в България.

7. Заключение

Европейската гаранция за детето е ключова инициатива за намаляване на бедността сред децата и насърчаване на тяхното социално включване и нейното изпълнение е тясно обвързано с амбициозните цели, които България си поставя в изпълнение на европейските ангажименти в областта на политиките за децата и семействата.

Както бе посочено, освен дългосрочния план за действие в изпълнение на инициативата, бе разработен и оперативен план за периода 2023-2024 г., в който са заложили над 120 мерки, чиито съвкупни действия цели да допринесе за постигането на поставените национални цели в областта на детската бедност и социално изключване. Основен дял за финансирането на изпълнението на мерките има държавният бюджет, т.е. повечето мерки се изпълняват като част от държавните политики. Също така, ЕСФ+ финансира точно 5% от средствата насочени за България или 136 мил. евро през програма „Образование“ и „Развитие на човешките ресурси“, които вече са програмирали и разгърнали мерките си в съответствие с направленията на Гаранцията.

Съществен акцент както в дългосрочния план, така и в оперативния план е поставен върху осигуряването на подкрепа за подобряване на грижата за деца в ранна детска възраст посредством предоставяне на патронажни грижи за бременни жени и семейства с малки деца, повишаване на квалификацията на специалистите, работещи с деца и семейства, развитие на комплексни услуги, насочени към ранна интервенция за деца и семейства, подобряване на взаимодействието между здравната, образователната, социалната система и др. Сред водещите дейности са и осигуряването на достъп до образователната система и приобщаваща среда за деца и ученици от уязвими групи, подкрепа за личностното развитие в училищното образование, подобряването на психичното здраве на децата, развитието на здравни и интегрирани здравно-социални услуги. В областта на здравеопазването се изпълняват мерки за разширяване обхвата и дейностите на здравните медиатори, чието място е ключово в подкрепата на лица от уязвими групи на терен. В областта на здравословното хранене се работи по разработването на цялостна стратегическа рамка за провеждане на междусекторна политика за здравословно хранене и т. нар. „детска кухня“. По отношение на жилищното настаняване са заложили дейности, макар и не толкова амбициозни, свързани с подобряването на жилищните условия на уязвими групи и разработването на Национална жилищна стратегия. Отчитайки прилагането на новия интегриран териториален подход за периода 2021-2027 г. следва да се има предвид, че финансирането на проектите по програма „Развитие на регионите“ 2021-2027 е чрез инструмента Интегрирани териториални инвестиции, т.е. извършвано на база на картиране на социалните нужди, съчетано с подход „отдолу- нагоре“ - идентифициране на нуждите в социалната сфера на местно ниво в стратегическите документи на общините и регионите. В тази връзка, от съществено значение е по-голямата активност на общините при подаването на концепции за интегрирани териториални инвестиции, включващи дейности за жилищно настаняване.

Както беше посочено, популяризирането на Европейската гаранция за детето и нейното цялостно разгръщане на терен, както и участието на децата и на всички заинтересовани страни в процесите по нейното изпълнение са водеща предпоставка за успешното реализиране на инициативата. Това разбиране е в основата на действащия национален механизъм за управление и координация на процеса. Друга не по-малко

важна, но и предизвикателна задача е свързана с подбора и разпространяването на информация за добри практики от практическото приложение на Гаранцията.